

GRADSKA BIBLIOTEKA
— SUBOTICA —

Broj

ZI 13/1

ZI 679

ŠTAMPARIJA MINERVA, SUBOTICA

OSLOBOĐENJE SUBOTICE

NAPISAO ANTE VOJNIĆ-PURČAR

IZDANJE
„Hrvatske riječi“
SUBOTICA

OSLOBODJENJE SUBOTICE

NAPISAO
ANTE VOJNIĆ-PURČAR

Marko Vajner
945

NA DAN PRVE GODIŠNJICE OSLOBODJENJA
IZDALA „HRVATSKA RIJEČ“ U SUBOTICI

1 9 4 5

GRADSKA BIBLIOTEKA

br.

297130

1978

SUBOTICA

Ova knjižica je napisana za prvu godišnjicu oslobođenja Subotice, da bi se širi slojevi naroda upoznali sa glavnim događajima iz narodno-oslobodilačke borbe u Subotici i okolini za vrijeme okupacije i u dane oslobođenja. Bez pretenzija i mogućnosti da bude potpuna; ova knjižica neka posluži kao prilog za kasnije veće djelo historičara narodno-oslobodilačkog pokreta u sjevernoj Bačkoj.

Mnoge podatke o vremenu i mjestu pojedinih događaja dali su ili potvrdili drugovi: Grgo Lulić, Ica Tomić, Miloš Tadijin, Ladislav Gros, Ivan Vuković, Slavko Ruski, Jovan Njaradi, Blaško Stražarković, Franjo Vojnić-Purčar i Balint Vujkov.

1.
Veliki i mirni grad Subotica, koji leži između dvije velike rijeke Dunava i Tise na najboljem dijelu vojvođanskih ravnica, grad koji po svom izgledu, širokim, ravnim ulicama liči više na veliko selo, preživljavao je stotinama godina s vremena na vrijeme teške i sudbonosne dane. Tu na njegovim prilazima razbijali su se divljački napadi sultanovih vojski, a njegovi stanovnici već u to vrijeme sklanjali su se pred nadmoćnim neprijateljem po dolovima i ritovima da bi odatle vršili napade i istjerivali okrutnog protivnika koji nije poštoval ni svetinje domaćih, koji je još prije dvijesta godina u čuvenoj staroj crkvi svoje konje zbio.

Nakon prošlog svjetskog rata, kada su izmučeni evropski narodi otkazali da budu upotrebljeni za ugašivanje proleterske revolucije i narodnog ustanka koji se razvio na Istoku u bratskoj zemlji Rusiji i koji je za kratko vrijeme imao velik odjek u Mađarskoj, oslobođenoj od jarma Habsburgovaca, Subotica je bila onaj grad u novostvorenoj Jugoslaviji u kojem su napredne snage još onda, 1919. godine, pokušale da ostvare pravu i istinsku slobodu narodu. Subotica je već tada imala svoje rodoljube koji su položili život za ideju ostvarivanja boljeg i sretnijeg života i pravog jedinstva i bratstva među narodima.

Od tog doba za sve vrijeme stare Jugoslavije narodi Subotice: Hrvati, Mađari, Srbi bili su žrtve raspirivanja međusobne mržnje i nacionalnog šovinizma, a zvanični političari služili su beogradskoj velikosrpskoj hegemonističkoj kliku prodavajući svoj narod i njegove interese zbog svojih ličnih i sebičnih interesa i na taj način rastrovali su dušu većine naroda i pripremili sa svoje strane poraz Jugoslavije u ratu 1941. godine.

U nenarodnoj Jugoslaviji, oni koji su vodili narod i bili njegovi zvanični predstavnici nisu ga učili nego su ga iskorišćavali, svojim lopovlucima demoralisali i tjerali da još više služi onoj velikosrpskoj kliku koja više od pola vijeka predratne Jugoslavije nije vjerovala Subotičanima i koja je radi toga slala svoje gradonačelnike, svoje šefove policije, svoje šefove svih administrativnih ureda, za koje smo mi bili nepouzdati — jednom riječju maćehini sinovi u svojoj kući.

Ali je u obranu narodnih prava dizala svoj glas, ustajala u podzemne a kad je trebalo i javne borbe, oči u oči sa neprijateljem, jedino radnička klasa predvođena Komunističkom partijom. Ona je i pored mnogih udaraca koje joj je zadavala politička policija uvijek iznova, sa novo prikupljenim snagama nastavljala borbu za slobodu naroda.

Došli su još sudbonosniji, teži dani u proljeće 1941. Sagradjena su moćna utvrdjenja nedaľeko od Subotice duž naše sjeverne granice. Potrošene su milijarde na beton, na željezo i čelik, a kada je došao rat i kada je svakom bilo jasno da će on preći naše granice, čuvena utvrdjenja pored Subotice, koja su branila našu sjevernu granicu i naš najveći grad na sjeveru, ostala su samo prazna utvrdjenja bez topova, bez mitraljeza i malo za tim i bez vojnika. U tim betonskim utvrdjenjima posadjeni su bili da čame bez oružanja ljudi, povučeni u rezervu da bi se u tim živim grobnicama prehladili, razboljeli se i još više se demoralisali. Tu je bio čuveni XIII. posadni puk, čuven radi toga što je bez jednog metka predao i moćna utvrdjenja i ovaj veliki grad hortijevskoj fašističkoj mađarskoj vojsci, koja je strepila i bojala se preći granicu, a kada je prešla i vidjela da otpora i vojske nema, inscenirala je poznato klanje »četničkog« stanovništva u Bačkoj.

Tako su počeli dani straha, svakodnevne strepnje, dani mučenja za narod, za sve one koji su se osjećali antifašistima, koji su mrzili okupatora, ali koji nisu ni ustuknuli da idu u borbu, da se ulivate u koštac sa okupatorom onda kad je on bio najviše naduven. Tada je mađarski okupator mislio da je fašizam konačno uz pomoć germansko-talijanske ratne mašine i ostalih njihovih pomagača udario takve temelje kojima niko nauditi ne može ni uzdrmati ih za hiljadu godina neće.

Oduševljena omladina, koja nije znala za strah, odlučno je sabotажom kazala okupatoru svoju riječ na čijoj se strani nalazi i za čije ciljeve i ideale će da gine. Istina okupator je onda još bio snažan i zadao je odlučne udarce otkrivši u septembra 1941 organizaciju rodoljuba. Ali što je jače nepobjediva Crvena armija zadavala udarce fašističkim osvajačima i što

se Narodno-oslobodilački pokret više razvijao dolje preko Dunava pod rukovodstvom Komunističke partije i najvećeg narodnog sina Josipa Broza-Tita, to su u Subotici pokušaji organiziranja pokreta bili sve uporniji.

Protekle su dvije i po godine od jeseni 1941 godine, od potresnih dana mučenja u »žutoj koći«, ubijanja u potaji najboljih narodnih boraca Lazara Nešića i Matka Vukovića, zatim vješanja njihovih sljedbenika, pravih rodoljuba, spremnih za ideju, za svoju zemlju i narod da život polože.

Godine 1943 nastala je nova »provala«, kada je pao u policijske ruke Djanić i jedna grupa omladinaca, koja je počela organizirati pokret pa je okupator na- došao na to i pohvatao njegove rukovodioce.

Djanić je bio osuđen na pet godine robije, dok su drugi osuđeni na manje i veće kazne. Djanić je zatim poginuo u Šatorojuhelji pri pokušanju jednog organiziranog bijega.

Zatim je iste godine pao u ruke kontrašpijunažnog odjeljenja u Subotici grupa omladinaca sa Jovanom Grčkim i Vladislavom Kopunovićem, koja je bila osuđena na zatvor i pri povlačenju okupatora 1944 godine ujesen odnesena u Njemačku odakle se mnogi nisu vratili.

Zmi 1943 godine došao je u Suboticu Geza Fikvicki, koji je nosio ilegalno ime »veliki Ratko«, i tu je tajno boravio deset dana kod Lazara Vukovića, bivšeg državnog tužioca.

Naravno, dolazak velikog Ratka držan je u najvećoj tajnosti, a on se nije javio ni svojim roditeljima, koji su tu živjeli, nego je samo dolazio u dodir sa onim ljudima za koje je mislio da će biti u stanju organizirati pokret.

Pošto nije za to vrijeme našao pogodnog čovjeka, on se vratio ali je ipak našao neke ljude sa kojima se mogla održavati veza. Jedan od tih je bio Dušan

Jović-Krnjajski, na čiju adresu je kasnije Ratko poslao Jo Lajoša, povjerenika i rukovodioca za gornju Bačku i Baranju i člana Glavnog narodno-oslobodilačkog odbora za Vojvodinu. Lajoš Jo je također dolazio Lazaru Vukoviću i preko njega organizirao ljude koji su bili voljni stupiti u Narodno-oslobodilački pokret.

II.

ŠIRENJE POKRETA

Nakon teških udaraca koje je Crvena armija zadala ujedinjenim fašističkim armijama na Donu gdje je kod Voronježa razbila i I. armiju mađarske vojske, veliki smutljivac i dvolični prepredenjak ministar-predsjednik mađarske profašističke vlade Kallai počeo je da traži izlaza iz propasti koja se jasno ocrtavala na horizontu velikog istočnog bojišta. On nije imao hrabrost da pošalje još jednu armiju na Istočnu frontu nego je zauzeo stav iščekivanja, zatim se počeo izvlačiti. Kada su Nijemci bili primorani da svoga dojučerašnjeg saveznika Mađarsku okupiraju i da maknu Kallai, bivalo je sve jasnije da fašistička Njemačka i njeni saveznici idu sve bržoj vojničkoj katastrofi.

U danima prije okupiranja Mađarske od strane njemačke vojske »Kemelharito« i politička mađarska fašistička policija radili su savjesno na hvatanju i istrebljivanju svega onog što se dizalo protiv okupatora. Gestapo je sve više pomagao u tome poslu i rukovodio njime. Samo najbolji i najodvažniji usudili su se otkazati poslušnost okupatoru, ne odlaziti na njegove radove, koji su povećavali njegov ratni potencijal.

Jednog dana mjeseca marta 1944 godine našao se Lajoš Jo u kući Lazara Vukovića sa mehaničarskim radnikom Grgom Lulićem. Prvi susret je protekao u srdačnom razgovoru. Pošto je Grg Lulić tražio da se sa još nekoliko drugova prebaci na oslobodjenu teri-

Ladislav Gros

Grgo Lulić je primio ove upute povjerenika za Goranju Bačku i Baraniju Lajoša Jo, rekavši mu da će sve uraditi što je u njegovoj moći i prema uputama viših rukovodilaca pokreta.

Nakon ovoga njih dvojica su se sastali još jednom i dogovorili se da će iz Budimpešte doći u Suboticu i Ladislav Gros, koji je tamo ilegalno živio, da će i njega ukopčati da tu po okolini organizira pokret, dok će Grgo Lulić ostati i organizirati po gradu zajedno sa Dušanom Jović-Krnjajskim, koji je već bio od prije organizator narodno-oslobodilačkog pokreta u Subotici.

Po dolasku iz Budimpešte Ladislav Gros je otišao na Čikeriju i tamo je započeo svoj rad na organiziranju pokreta.

toriju, da bi tamo mogao stupiti u narodno-oslobodilačku vojsku, Lajoš Jo je odmah vidio u njemu čovjeka koji će biti podesan da mu pomaže pri organiziranju pokreta u Subotici. Radi toga mu je savjetovao da ostane u Subotici, jer je tada bio stav aNrodno-oslobodilačkog pokreta u Bačkoj da svaki po mogućnosti ostane na svojem mjestu i da radi na rganiziranje svih onih koji su voljni da stupe u pokret za borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika i za oslobodjenje podjarmljene domovine.

Prvo je došao u vezu sa jednim drugom kojeg je upoznao pod imenom Bosanac, a koji je poznavao najviše ljudi iz toga kraja.

Njih dvojica su otišli u Zlatan kraj i tamo su održali sastanak sa devet ljudi iz toga kraja. Na sastanku je riješeno da svaki od prisutnih okuplja svoje ljude i da tako stvara čitalačke grupe putem kojih treba svuda u narodu širiti štampu Narodno-oslobodilačkog pokreta,

potsticati narod na otpor okupatoru i spremati ga da u svakom momentu da zakona i zaštite rodoljubima koji će vršiti akcije i oružano napadati okupatora.

Na Čikeriji je pomagao Ladislavu Grosu najviše Nenad Stevanov, koji je okupio oko sebe većinom optante Srbe. Kod njega je bilo glavno sastajalište rukovodilaca Narodno-oslobodilačkog pokreta, dok 6 septembra 1944 nisu došli partizani sa Jovanom Mikićem-Spartakom.

Na Čikeriji, Kelebiji, Zlatnom kraju i Djurdjinu provedena je velika agitacija da se ne ide na rad i u okupatorsku vojsku. Narod se u velikom broju odazivao. U Zlatnom kraju naročito je drug Mijo držao mnogo bjegunaca. Isto tako Antun Prčić držao je bazu »Drvar«, a siromašni komencijaš Stevan Uzunović i pored svoje četvoro male djece držao je stalno ilegalce, stario se o njima i hranio ih, dijeleći s njima svaki zaloga hljeba. Mnogo je radila u pokretu Marica Gros-Matiije-

Grgo Lulić

vić koja je kasnije po dolasku partizanskog odreda bila sekretar štaba odreda BB operativne zone.

Grgo Lulić, pošto je bio kompromitiran, još iz 1941 godine kad je bio u »žutoj kući« i u proljeće 1943 kad su ga Nijemci metnuli u privremeni logor u muškoj gimnaziji, nije mogao stanovati kod kuće, nego je našao prebivalište u krojačkoj radionici kod radnika Antuna Vukovića.

Prve veze koje je Grgo Lulić stvorio bila je intelektualna grupa: Grgo Skenderović, Lozan Mihaljević, Grgo Prčić, Marko Bačija, a zatim i grupa hrvatske omladine sa Blaškom Stražarkovićem. Ova grupa je spadala u onaj dio hrvatske omladine iz Subotice koja je i srcem i dušom bila vezana za Hrvatsku, za bijeli Zagreb i koja je 1941 godine najodlučnije odbila pozive grupe ustaških Hrvata oko Marka Čovića, osudila izdajnički ustaški režim u Hrvatskoj, a isto tako i slugansko držanje onih Hrvata koji su bili za pokornost i poklonstvo pred okupatorskim režimom krvnika Hortija, a pokazali se spremni za saradnju u Narodno-oslobodilačkom pokretu, koji je osim borbe protiv okupatora nosio u sebi i novi program ostvarenja jedne nove, demokratske federativne Jugoslavije za kakvom su i oni u svom rodoljublju težili.

Zatim je grupa Madjara koju je predvodio Lajčo Dudaš, sindikalni radnik. Ova grupa Madjara je pripadala onoj struji dosljednih, poštenih i pravih antifašista koji su u doba najvećeg iskušenja svog nacionalnog osjećanja i ponosa 1941 godine odlučno stali na stranu ostalih naroda Jugoslavije boreći se protiv fašizma. Oni su jasno uočili da je »oslobodjenje« koje je donio okupator samo prividno oslobodjenje za madjarske široke narodne mase, a nisu mogli mirno gledati ni onaj nečuveni teror koji su okupatori vršili nad ostalim slavenskim življem i radi toga su pošli putem

borbe preko mučilišta »žute kuće«, vješala u jeseni 1941 do organiziranog Narodno-oslobodilačkog pokreta 1944 i dalje do samog oslobodjenja.

Veze su uspostavljene ovako:

Bila je nedjelja, poslije podne oko dva sata, kada su Lajoš Jo, član Glavnog narodno-oslobodilačkog odbora Vojvodine, i Grga Lulić bili kod Grge Prčića, kod kojeg se nalazio i Grga Skenderović.

Lajoš Jo i Grga Lulić su dva puta naišli na policijske patrole dobro uhranjenih okupatorskih redara, koji su ih ravnodušno pogledali i prošli kao pored drugih prolaznika.

Kod Grge Prčića našli su Grgu Skenderovića i odmah su počeli razgovor oko formiranja inicijativnog odbora koji bi obuhvatio hrvatsku inteligenciju i povezao je uz Narodno-oslobodilački pokret. Pošto su Grgo Skenderović i Grgo Prčić prihvatili prijedlog i bili za to da se takav inicijativni odbor formira, sastanak se završio i poslije ugovaranja za sljedeći sastanak njih četvorica su se razišli.

Sa Blaškom Stražarkovićem, koji je predvodio hrvatsku privrednu omladinu a bio zaposlen u fabrici čipaka Nonenberg i Šodere kao radnik, Grga Lulić se upoznao kod Antuna Vukovića.

Razgovore su vodili oko organiziranja narodno-oslobodilačkog pokreta, i to da Blaško Stražarković, pošto već radi u hrvatskoj privrednoj omladini, sa svoje strane učini sve da tu omladinu pridobije za pokret, za potpomaganje i prikupljanje materijala koji je potreban Narodno-oslobodilačkoj vojsci i partizanskim odredima Jugoslavije, a zatim isto tako da organizira čitaćake grupe u II kvartu. Sav potreban materijal, novine, brošure i letke za rasturanje i čitanje dobit će Blaško Stražarković od Grge Lulića.

Odmah poslije ovih sastanaka sa Grgom Skenderovićem, Grgom Prčićem i Blaškom Stražarkovićem te Dušanom Jović-Krnjajskim, Grgo Lulić je ugovorio sa-

stanak sa Lajčom Dudašom-Kačom, sa kojim je održavao vezu još otprije, a bili su zajedno i u »žutoj kući« i zatim u zatvoru Okružnog suda.

Lajčo Dudaš-Kača bio je poznat među sindikalnim mađarskim radnicima i radi toga je bilo najprirodnije da on radi među njima. Dogovorili su se da će Grgo Lučić i njemu dostavljati materijal za čitanje, ali da će raditi sa najvećim oprezom, jer je okupatorska policija dobro poznavala i budno na njih motrila.

Pošto je na više strana uspio da organizira čitalačke grupe, Grgo Lučić se sa odgovornima sastajao dva puta nedjeljno, a sa grupom intelektualaca oko Grga Skenderovića nedjeljno jedanput.

III.

OSNIVANJE PRVOG GRADSKOG NOO

Maló kasnije je došao u vezu sa Ivanom Jurićem, trgovcem južnog i domaćeg voća, zatim sa Lajčom Dudašem sa Palića, Aleksandrom Ivanjošom, Mladenom Kutuzovim, Ivanom Tonkovićem, Ernestom Gubičakom, Antunom Kopilovićem, Ivanom Vukovićem-Sikarom i drugima, koji su svi dobili iste zadatke: da stvaraju, čitalačke grupe, da šire štampu Narodno-oslobodilačkog pokreta i da prikupljaju pomoć za Narodno-oslobodilačku vojsku.

Lazar Vuković

Prvi pripremni radovi sa tih nekoliko grupa bili su

završeni i trebalo je preći na formiranje narodno-oslobodilačkih odbora po kvartovima.

Prvi Narodno-oslobodilački odbor bio je formiran u II kvartu. Sastanak članova pokreta održan je maja mjeseca, jedne nedjelje poslije podne. Nakon prijedloga Grga Lučića da je potrebno formirati odbor, prisutni članovi su pristali i izabrali između sebe ljude koji će ući u odbor. Pretsjednik je bio: Pajo Rudinski, sekretar: Blaško Stražarković, a blagajnik: Franjo Rožek, dok su članovi bili Lozan Mihačičević i Nikola Reščik. Zatim su osnovani narodno-oslobodilački odbori u IX, X, XI kvartu, a u isto vrijeme je formiran prvi gradski odbor AFŽ sa pretsjednikom Mirom Vakanjac i sekretarom Ružom Dudaševom.

Ovaj prvi odbor Antifašističkog fronta žena imao je zadatak da organizira žene koje će pomagati ostalim članovima pokreta u prikupljanju pomoći u novcu, odijelu i sanitetskom materijalu za Narodno-oslobodilačku vojsku.

Formiranje prvog gradskog odbora AFŽ-a maja mjeseca 1944 godine je historijski dan za sve žene u Subotici. Tada su udareni i temelji oslobođenja žene koja se pokazala spremnom da u teškim uslovima ilegalno radi. Svakog časa, iza svakog ćoška zlokobno je vrebala okrutna ruka okupatora, koji je i rodoljube žene, kada bi saznao za njihov rad, hapsio, mučio, strijeljao i vješao kao i muškarce.

Mira Vakanjac

Nekako u isto vrijeme kada je bio formiran narodno-oslobodilački odbor II kvarta i gradski odbor AFŽ-a, formiran je i u I kvartu narodno-oslobodilački odbor kojemu je bio pretsjednik Ivan Jurić, sekretar Janko Vidić, a blagajnik Lojzija Matković.

Isto tako je formiran narodno-oslobodilački odbor za IX, X i XI kvart sa pretsjednikom Lajčom Dudašem-Kačom, sekretarom Aleksandrom Ivanjošem, dok je blagajnik bio Čamprag.

Početkom juna 1944 godine dolazi do historijske prekretnice u pokretu, jer se formira prvi gradski narodno-oslobodilački odbor za grad Suboticu.

Prije formiranja održan je niz sastanaka između Grga Lulića, Mladena Kutuzova, Lajče Dudaša-Kače i Stevana Tonkovića.

Na tim sastancima je uočeno da se pokazala prijevremena potreba osnivanja gradskog NOO-a, jer je veći dio kvartova u gradu imao već svoj odbor, te je trebalo formirati jedno vrhovno tijelo koje će koordinirati rad svih tih odbora, vršiti pregled i rukovoditi s njima. Osim toga na ovim sastancima je svaki od prisutnih iznio mišljenje tko treba da udje u gradski narodno-oslobodilački odbor.

Sastanak za formiranje gradskog NOO održan je u Livničkoj ulici u stanu oca Stevana Tonkovića.

Toga dana vrijeme je bilo lijepo i sunčano. Rodoljubima koji su brzim korakom promicali kroz Livničku ulicu poslije podne oko 5 sati činilo se kao da je nastupio praznik, izvanredan momenat kada će se ostvariti nešto veliko, lijepo, za što treba ići u opasnosti i biti spreman žrtvovati se, jer to nalaže borba.

Nakon što su ušli u jednom ovelu skromnu sobu u kojoj je bilo sve jednostavno spremjeno i čisto, drugovi su sjeli za stol i bez časka gubljenja vremena odmah su otpočeli savjetovanja oko važnog događaja i ustanovili su dnevni red koji je izveden do kraja.

Sastanku je prisustvovao i Lajoš Jo, član glavnog narodno-oslobodilačkog odbora za Vojvodinu. Grgo Lulić je iznio slijedeći dnevni red: pregled političke situacije, formiranje gradskog NOO za grad Suboticu, raspodjela rada na terenu i zadataka koji se nameću u vezi sa formiranjem gradskog NOO-a, kao i razna pitanja u vezi sa daljnjim radom.

Političku situaciju je izložio Grgo Lulić.

On je predočio prisutnim drugovima da je fašistička njemačka ratna mašina, potpomognuta ostalim profašističkim i satelitskim zemljama, kod Staljingrada dobila od strane pobjedonosne Crvene armije strahovito težak udarac, koji je preokrenuo potpuno cijelu vojnu situaciju ovoga rata. Fašistička njemačka vojska primorana je nakon razbijanja njenih najboljih armija da predje u defanzivu na svim frontovima. Pokušaj njemačke diplomacije da nakon odlučnih vojnih udara od strane Crvene armije i ustrajnog i snažnog bombardiranja od strane saveznika izazove razdor između saveznika i na taj način odgodi teški poraz, potpuno su propali.

Otpor porobljenih naroda u Evropi sve više raste.

Oni su se ugledali u naše narode, koji još od 1941 godine vode ogorčene borbe sa nadmoćnim snagama okupatora i njegovih slugu. Ta borba se širi sve više i zahvata uvijek nova mjesta, nove gradove, nove pokrajine. Kao što se vidi iz štampe koja nam dolazi iz prijevremene naša nova državna zajednica bit će podijeljena na federalne jedinice.

Radi toga mora se i u Subotici učvrstiti, sve bolje organizirati i proširivati narodno-oslobodilački pokret, jer i sa te strane treba doprinijeti oslobodjenju naše domovine.

Prisutni drugovi su sa pažnjom saslušali izlaganje političke situacije druga Grga Lulića, a zatim je nastala kratka diskusija.

U drugoj točki dnevnog reda član GNOO-a za Voj-

vodinu Lajoš Jo je predložio listu članova gradskog NOO-a koju su prisutni u cijelosti primili. Za predsjednika je izabran Mladen Kutuzov, sekretar Grgo Lulić, blagajnik Stevan Tonković, a član je bio Lajčo Dudaš sa Palića.

Zatim su pretresani zadaci novo formiranog odbora i riješeno je da će se izvršiti raspodjela rada na kvartove između članova GNOO-a. Predsjednik Mladen Kutuzov je dobio da radi u VII i VIII kvartu, Malom Bajmoku i Crvenom Selu, Stevanu Tonkoviću određeni su Majšanski vinogradi, Palić i Radanovac, a Dudaš-Kača dobio je da radi u V kvartu, gdje je u to vrijeme također formiran NOO, i zatim u IX, X i XI kvartu. Grgo Lulić je imao da radi u I, II, III i IV kvartu i u Aleksandrovu, gdje je već također postojao NOO.

Poslije podjele terena rada riješeno je da članovi gradskog NOO-a imaju da se postaraju za nabavku oružja, municije i eksploziva, a isto tako da sve ranije zadatke najenergičnije i dalje sprovode i da uvjeravaju seljake da ne treba predavati okupatoru žitarice, stoku i živinu i ispunjavati takozv. pontove. Osim toga da treba obratiti pažnju da se lijekovi, liječnički instrumenti i uopće sanitetski materijal ima najbrže prikupljati i na određena mjesta uskladištiti.

Nakon ovoga drugovi su se razišli, dogovorivši se prethodno da će se redovno medjelino jedanput sastajati.

Bilo je već večer. Mlad mjesec kao da se smješkao na prozirnom plavom nebu, a vrapci su odnekud preljetali noseći u kljunčima novih zrelih trešanja. Na ulici je bilo sve mirno, tek je poneki ljubavni par promicao pored kuća. Iz polumračnih soba dopirala je ciganska muzika radio Budimpešte ili je neka njemačka radio-stanica objavljivala kako se njemačka fronta na Istočnom bojištu elastično za nekoliko kilometara skratila. Vječni prolaznici grada-fašistički policajci u crnim uniformama sa puškama na ramenima kao da su ozna-

čavali da će okupatorski mađarski fašistički režim u ovim krajevima trajati bez konca i kraja. Fašistički agenti »kemelharita« i gestapoa razmilili su se ulicama. Ove večeri njuškali su svugdje po gradu, ne bi li naišli na kakav trag pokreta narodno-oslobodilačkih snaga, za koji su znali ili pretpostavljali da sigurno postoji i da ga ima.

Ali se toga dana njima nije pružila mogućnost značajnog događaja i radosti da ulove nekoga iz pokreta. Prvi GNOO formiran je tu pred njihovim nosom, ali ipak tako daleko da oni o tom značajnom događaju za NO pokret ovoga kraja nisu mogli ni sanjati.

IV.

PRIKUPLJANJE ORUŽJA

Gradski narodno-oslobodilački odbor je formiran, donesene su važne odluke i drugovi su se dali na izvršenje postavljenih zadataka.

Stevan Tonković je donio prvu pušku »mađjarušu« sa mecima. Sa tom puškom bilo ih je svega četiri pošto su još prije od pojedinaca bile nabavljene tri puške.

Puške su prenijete zajedno sa mecima u II kvart Blašku Stražarkoviću koji je u svojoj kući napravio bazu.

Početkom mjeseca juna 1944 godine na sastanku Mjesnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije donesena je odluka da se od najodanijih rodoljuba sastavi jedna udarna trojka koja bi imala zadatak da napada policijske i žandarmerijske patrole, da ih razoružava, da napada okupatorske oficire i da oduzima njihove revolvere i da na taj način nabavlja oružje. Da bi se pripadnici ove udarne trojke nečim označili, napravljene su titovke. Nabavljena je veća količina sanitetskog materijala.

U julu mjesecu 1944 godine Grgo Lulić je došao u vezu sa Slavkom Ruskim, koji je isto tako mrzio fašizam i okupatorski režim i bio voljan da se sa svojim ličnim zalaganjem bori protiv njega. Sastanak je održan u kući Slavka Ruskog.

Slavko Ruski je pristao da na salašu svoga oca naprave bazu. On je na salaš svojima dao upute da dopuste onima koji dođu sa odredjenim znakom da iskopaju i naprave bazu.

Slavko Ruski

Osim toga Grgo Lulić je održavao vezu sa učiteljem na Klisi Mirkom Kurbanovićem i njegovim bratom Jeremijom Kurbanovićem koji su obojica mnogo radili na organiziranju narodno-oslobodilačkog pokreta na salašu među poznatim seljacima.

Učitelj Mirko Kurbanović je kasnije prije samog oslobodjenja pao u ruke okupatorske policije premda je bio pravovremeno opomenut od strane Balinta Vujkova na veću opreznost u radu.

U međuvremenu, jula mjeseca 1944 godine, Narodno-oslobodilački pokret u sjevernoj Bačkoj i Baranji pretrpio je težak udarac od razbješnjenih okupatorsko-fašističkih hordi, koje su sve više osjećale da im se približava kraj i sa sobom su htjele da povuku još mnoge u propast i smrt.

Odličan drug i neustrašivi borac protiv fašističkih zavojevača mali Lajoš Jo, Madijar, član Glavnog narod-

no-oslobodilačkog odbora za Vojvodinu i član Pokrajinskog komiteta Komunističke partije Jugoslavije, pao je u ruke okupatorske policije u Starom Bečeju izdajstvom jednog gnusnog i odvratnog izdajnika.

On je baš nosio izvještaj iz Subotice, u kojem je bio naznačen broj organiziranih ljudi Narodno-oslobodilačkog pokreta, i veću količinu zliata i novca. Poslije strašnih mučenja bio je interniran u Komarnu, odakle je odveden u Budimpeštu. Poginuo je kad je za vrijeme opsade Budimpešte pokušao da se probije kroz dva fronta u domovinu.

Agenti »kemelharita« su odmah počeli tragati u Subotici i učinili su nekoliko probnih hapšenja, ne bi li našli na ljude iz pokreta.

Dva slučaja su policiji uspjela, i ona je našla na neke tragove pokreta, a u isto vrijeme i sam Grgo Lulić je bio provaljen i agenti Gestapoa i »Kemelharita« su na svim stranama tragali za njime.

Da bi zametnuo trag, Grgo Lulić je izišao nekoliko dana na salaš i nakon »provala« pokret ostaje više od mjesec dana bez veze sa Glavnim NOO za Vojvodinu.

I pored toga što je okupator zadao jak udarac pokretu hapšenjem Lajoša Jo, Narodno-oslobodilački pokret u Subotici razvijao se, u gradu, pod rukovodstvom

Mirko Kurbanović

Lajčo Jaramazović

U to vrijeme, pod uticajem propagande narodno-oslobodilačkog pokreta i tih nevezanih grupa, a na osnovu živih primjera iz dana u dan povećavao se broj dezertera iz mađarske vojske i bjegunaca sa prisilnog rada u Budimpešti, Solnoku i drugim mjestima kamo je okupator odvodio slavenski živalj iz Subotice i okoline na prisilni rad.

Jednoga dana Grgi Luliću je bilo javljeno da veleposjednik Lajčo Jaramazović iz Tavankuta ima volju da skriva one koji su bježali od okupatorske vojske ili sa prisilnog rada. On je preko nekih veza već dobio materijal za čitanje iz narodno-oslobodilačke borbe, kao što je »Slobodni dom« i još neke druge listove. Pošto je radi provale prijetila opasnost mnogima članovima pokreta, a njih je trebalo bar privremeno skloniti na sigurnije mjesto, Grga Lulić je odlučio da će stupiti u ličnu vezu sa Lajčom Jaramazovićem.

Grga Lulića. On je pronalazio nove ljude, povezivao u pokret one grupe koje su radile bez veze sa mjesnim pokretom i Glavnim narodno-oslobodilačkim odborom Vojvodine kim odborom Vojvodine, ali su ipak radile, okupljale ljude, vršile propagandu i sve pripremne radnje, da se okupatoru što više naškodi, da se on oslabi i zatim da mu se uz pomoć jedinica Narodno-oslobodilačke vojske i Crvene armije zada posljednji udarac.

Vezu sa njim je dobio preko Antuna Vukovića, a sastanak je ugovoren pismenim putem preko kurira kod izvora kraj velike gradske javne bolnice.

Nakon pozdrava oni su se sva trojica uputili velikim Beogradskim putem do stareške pijace gdje je bila kuća Lajče Jaramazovića.

Sporazumjeli su se o tome da će Lajčo Jaramazović primiti na sakrivanje dva ilegalca i da će narodno-oslobodilački pokret pomagati politički i materijalno. Poslije dogovora razišli su se i dogovoreno je da se kroz nedjelju dana opet sastanu također u kući Lajče Jaramazovića.

Tako je ugledni veleposjednik sa Tavankuta prišao narodno-oslobodilačkom pokretu vjerujući da je pokret i borba porobljenih naroda Jugoslavije stvar ne samo komunista, jer je i on kao i sav slavenski i ostali poštenu antifašistički živalj ovdje osjetio za vrijeme trogodišnje okupacije, svakodnevnih poniženja, nacionalnih i drugih ugnjetavanja te strepnja, da bi i u Subotici i okolini mogli osvanuti dani krvožednih i podivljalih racija kao što je to bilo u Novom Sadu, Žablju, Čurugu i drugim mjestima okupirane Bačke. Lajčo Jaramazović je kao pošten čovjek jasno vidio da je narodno-oslobodilačka borba naroda Jugoslavije borba svih istinskih demokratskih i antifašističkih snaga protiv fašističkih zavojevača i njihove tiranije i radi toga se i srcem i dušom priklonio pokretu da služi interesima pravedne narodne borbe, da služi svome narodu.

V.

RAD NEVEZANIH GRUPA

Sudbonosni i krvavi događaji u jesen 1941 godine, neiskazano premlaćivanje i mučenje ubijanje rodoljuba u »žutoj kući« i vješanje najboljih sinova ovoga grada jednog tmurnog i kišnog novembarskog dana u divizij-

ske kasarni, imali su i svoj daljnji razvoj, jer nisu bili onda završeni i nije ni moglo biti svemu tada kraj.

Krvava siena vješala u divizijskoj kasarni prijetila je i danju i noću nekim najžilavijim, najistrajnijim rodoljubima iz događaja 1941-e koji su uspjeli da izmaknu svim potjernicama okupatorske policije, žandarmerije, čitavih legija agenata »kemelharita« i gestapoa.

Najistaknutiji narodni borci bili su 1941. g. čak osuđeni na smrt u odsutnosti.

Geza Tikvicki, Josip Merковиć, Vladislav Gros, Tibor Gotesman i Franjo Vojnić Purčar-Žvaka bili su žilavi i ustrajni protivnici okupatora. Koliko je bilo kišnih dana kada su oni u rdjavih cipelama, slabo odjeveni koračali po cijele noći preko blatnih bačvanskih njava da bi koji sat predrijemali pod kupom kukuruzovine ili pod nečijom slamom. Josip Merковиć je i poginuo nedaleko od Subotice zimi 1942. godine pod tuđim slamama, od smrtonosnog okupatorskog žandarskog metka, radije nego da živ padne u ruke njima koji muče po zatvoru rodoljube do zadnje čitave kosti, do zadnjeg daha, a zatim priređuju ceremonije strijeljanja i vješanja.

Geza Tikvicki se prebacio do Novog Sada i tu uhvatio vezu sa narodno-oslobodilačkim pokretom po čijim uputama je radio na terenu koji mu je bio određen. Ladislav Gros je uspio da se prebaci u Budimpeštu, kao i Tibor Gotesman, koji je kasnije otkriven i osuđen na 10 godina robije, dok je Gros uspio da ostane do 1944. u proljeće neopažen, takoreći lavu u ustima, a zatim se vratio u Suboticu i u okolini imao dužnost da organizira narodno-oslobodilački pokret.

Franjo Vojnić Purčar-Žvako nije odlazio ni u jedno drugo mjesto nego se za sve vrijeme u Subotici i okolini prebacivao sa jednog mjesta na drugo i tu sa svojim mladim bratom Antom i bez veze sa zvaničnim pokretom radio među narodom, učio ga da se odupire okupatoru, da ne ide u vojsku, na prisilan rad, da ne predaje

životne namirnice, da se omladina sprema i podučava u duhu narodno-oslobodilačke borbe i da se stvaraju skloništa za dezertere iz vojske i one koji bleže ispred okupatorskog zakona.

1943. godine, još u početku, otkrivena je omladinska grupa sa Vladom Kopunovićem koja nije imala druge neposredne zadatke osim što je čitala knjige protiv fašizma, zatim knjige o Sovjetskom Savezu. Bila je rukovodjena preko Antuna Vojnića od strane Franje Vojnića P.-Žvake. Vrijedno je istaći da Vladislav Kopunović, koji je bio u toj grupi glavni i kojeg je i okupatorska policija jasno uočila kao glavnog i pored velikog mučenja u »armiji« u Novom Sadu, nije pokazao ni jednu svoju vezu.

Po nagovoru Franje Vojnić P.-Žvake seljak Ive Nimčević bio je još u proljeće 1942. godine prvi vojni dezertar. On je sagradio bazu (sklonište) po uputama i kasnije su već iduće godine (1943) za njegovim primjerom pošli drugi, a 1944. godine taj broj pod utjecajem i propagandom narodno-oslobodilačkog pokreta, kojim je rukovodio Grgo Lulić, postostručio se.

Za cijelo vrijeme okupacije sa ovom grupom je stajao u tijesnoj vezi književnik Balint Vujkov, koji je putem advokatske kancelarije Ice Malagurskog-Čurčića — u koju je dolazio najveći broj seljaka iz subotičke okoline — radio među njima i upućivao ih da ne predaju žitarice, uglavnom žito i kukuruz i svinje okupatoru. 1943. godine u Subotičkom srezu okupator je preduzeo stroge mjere, podijelio više od deset hiljada kazni.

Balint Vujkov je takodjer održavao veze sa novinarom Dojčilom Mitrovićem, koji je takodjer živio polulegalno u okolini Subotice, i takodjer radio među seljacima.

Nešto prije nego što je Franjo Vojnić P.-Žvako prešao u bazu u Skenderovoj ulici broj 8 kod ud. Marije

Nimčević obavijestio ga je njegov brat Antun da je kući na odsustvo iz okupatorske vojske došao Blaško Vojnić-Hajduk, pjesnik. Dogovoreno je da ga se svakako nagovori da se u okupatorsku vojsku više ne vraća. Tako je došlo do sastanka sa njim i on je pristao. On je svoj odlazak u ilegalnost izveo tako da se tobože vratio u vojsku, a zapravo je u Pavlovcu sišao s voza i svukavši vojničko odijelo otišao na salaš svojih roditelja.

Još tada sav narod nije bio obuhvaćen u veliki narodno-oslobodilački pokret, ali su svi osjećali da u svojoj sredini imaju odvažne grupe sinova u koje je narod vjerovao da će ga znati savjetovati šta valja činiti u osvit velikih događaja, u momentu kada se slavno Crvena armija nalazila u Poljskoj, probijala sebi put kroz teške gorske klance Karpata u Istočnu Češku i Mađarsku, preko Dnjestra i Pruta u Rumuniju i kada su saveznici probili na Zapadu tkzv. Atlantski bedem i jakim motoriziranim i oklopnim snagama krčili sebi put prema Parizu.

Dužnost da uspostavi vezu između ove grupe i zvaničnog narodno-oslobodilačkog pokreta dobio je Ante Vojnić-Purčar i on je putem Ivana Vukovića uspio da dobije vezu sa rukovodiocem narodno-oslobodilačkog pokreta u Subotici Grgom Lulićem.

Jedno večer jula mjeseca sastala se Viktorija V. Purčar kod izvora blizu Gradske bolnice sa Grgom Lulićem i dovela ga u Skenderovu ulicu broj 8, gdje je živio Franjo V. Purčar-Žvako.

Sastanak između ova dva ilegalca bio je izvanredno srdačan. Njih su dvojica u maloj kuhinji u zadnjem dijelu zgrade vodili razgovore i detaljno pretresli stanje narodno-oslobodilačkog pokreta u Suboticu i njezinoj okolini. Franjo V. Purčar-Žvako je dobio zadatak da radi na organiziranju »baza« u okolini Subotice na salašima i pustarama, koje su njih dvojica točno označili na karti.

Nakon sastanka između Grge Lulića i Franje V. Purčara-Žvake bilo je izneseno oružje i 20 titovki na Čikeriju u bazu kod Nenada Stevanovog, gdje su se nalazili drugovi Ladislav Gros, Dobrivoj Stevanov, Ica Tomić i Daša Kuzmanović, koji su također raspolagali sa izvjesnom količinom oružja.

Ladislav Gros je sa Franjom Vojnićem P.-Žvakom koji je osnivao baze, obilazio baze na Diurdjinu kod Vece Milodanovića, na Pavlovcu mrežu baza oko Blaška i Stipana Vojnića-Hajduka, pod Žednikom mrežu baza oko Stipana Kovačića i narodnog svirca Bartula Vojnića-Purčara, na Verušiću mrežu baza oko Njeste i Franje Kujundžića, na Bikovu mrežu baza oko Lazara Mikovića, Marka Buljovčića-Karasa, na Tavankutu mrežu baza oko stare poborkinje Narodno-oslobodilačkog pokreta Estere Dević, u Maloj Bosni kod svećenika Ivana Lebovića, zatim mreže baza oko Pačira i Moravice.

Tako je radom Ladislava Grosa, a zatim i Franje Vojnića P.-Žvake, stvorena gusta mreža baza u okolini Subotice na salašima i imanjima Hrvata-Bunjevaca koji su se masovno povezivali u Narodno-oslobodilački pokret, pomagali ilegalce materijalno i sklanjali ih ispred okupatorske vojske i žandarmerije.

Naročito su bili oduševljeni sa pokretom i drugovima iz pokreta onda kada bi Ladislav Gros donio roditeljima pismo od njihovih sinova koji su bili u mađarskoj vojsci, pa ih je Crvena armija zarobila i oni su poslali pismo preko Vrhovnog štaba NOVJ da se isporuči njihovim porodicama. Majke su čitale pismo od svojih sinova za koje su mislile da su izgubljeni i plakale su i govorile partizanima da su oni pravi narodni borci koji se staraju za svoj narod. Tako je veza između naroda i najboljih njegovih sinova iz Narodno-oslobodilačkog pokreta bivala sve tješnja i toliko nerazdvojna, da je narod pod cijenu prijetnji maltretiranjem i stradanja zakriljivao svoje borce, izilazio im u svemu u susret,

izvještavao partizanske odrede o stanju i brojnoj jačini pojedinih straža kod vojnih objekata, a i sam je sve masovnije učestvovao u borbi za protjerivanje stranih zavojevača.

Pokret se širio i u gradu, premda je tu kontrola okupatorskih agencija bila jaka. Grad je vrvio od neprijateljske vojske. Ipak, subotički rodoljubi davali su prenoćište našim ilegalcima, sabirali priloge u novcu, odijelu i hrani i činili razne usluge. Među zantliama, većinom Mađarima, radio je Ernest Gubičak, stolarski pomoćnik, koji je pored Lajče Dudaša-Kače bio najpoznatiji među mađarskim antifašistima.

Ernest Gubičak

★
Grgo Lulić je otišao na Tavankut na salaš Lajče Jaramazovića i sa Antunom Vukovićem, Lajčom Dudašem-Kačom tu ostao jedno nedjelju dana te je u okolini pronalazio neke nove baze, a u isto vrijeme je odlazio na salaš kod Ivana Vukovića-Slikara sa kojim je održavao veze još maja mjeseca, dok je bio u bazi na Palčcu. Ivan Vuković-Slikar je dobio dužnost da organizira čitalačke grupe i narodno-oslobodilački pokret u III kvartu. On je takodje na salašu svojih roditelja napravio bazu »Pariz«, koja je takodje primila ilegalaca.

Poslije nedjelju dana Grgo Lulić se vratio u grad. Pošto su ga na sve strane tražili, on je vidio da će biti najbolje i upravo nužno da promjeni svoj spoljašnji izgled da se na neki način preruši.

Ovo prerušavanje uspjelo je tako odlično da je na jednom sastanku tri puta prošao pored jedne drugarice sa kojom je imao sastanak, i dok se on njoj nije javio, ona ga nije poznala.

Pokazalo se da je prerušavanje bilo potrebno, jer jednog dana dok još nije bio promijenio svoj spoljašnji izgled Grgo Lulić je išao na jedan sastanak preko mosta i kad je došao blizu Carinarnice, spazio je da tamo jedan njemu poznati provokator nešto radi oko velikog električnog stuba. Taj je bio član svih fašističkih organizacija i gestapovac i Grgu je vrlo dobro poznavao.

Srećom Grgo tada nije išao sam nego sa jednim mlađim drugom. Kada je primjetio provokatora, on je odmah vidio da ga je ovaj prepoznao i da su malo dalje stajala dva okupatorska vojnika.

— Idi ti naprijed, — rekao je Grgo Lulić mlađem drugu, a ja ću polako za tobom. Mlađi je otišao naprijed, a Grgo je računao da će zlikovac reći vojnicima da ga uhapsu i znao je da u tom času mora doći do ogorčene borbe.

Međutim, zlikovac nije ništa rekao vojnicima, samo je dobro promatrao Grgu Lulića, koji je prolazio pokraj njega, i kako je Grgo pretpostavljao, kada su se vraćali sa sastanka, on je već bio obavijestio žandarmeriju. Grgo je na to rekao mlađicu neka ide naprijed, pa ako žandarmerija bude u zasjedi, neka dađe ugovoreni znak rukom. I zaista, žandarmerija je čekala, i on je to saznao prema znaku koji mu je dao mlađi drug. Zato je skrenuo u Teretnu ulicu, a zatim dalje kroz ulice novih vića čak u Zapadne vinograde i izmaknuo potpuno ispred njihovih očiju.

Sutradan je u II kvartu takodje jedan tip zastao kada je Grga Lulić nailazio i upadljivo ga posmatrao, iz čega se moglo zaključiti da ga je prepoznao. I zaista, sutradan cijeli II kvart je bio blokiran, a i Grgo Lulić izmaknuo ispred blokade 10 minuta ranije.

Njegova roditeljska kuća je bila stalno blokirana i kada su u tri slučaja žandarmi ubili neka nepoznata lica prilikom racija koje su počeli da naveliko prave u Subotici i okolini, svaki put su izvodili njegove roditelje u mrtvačnicu da vide, nije li to slučajno njihov sin Grgo.

VI.

DOLAZAK PARTIZANSKOG ODREDA

Jednog dana jula mjeseca 1944 iz Fruške Gore za Bačku Palanku prešao je partizanski odred pod komandom Bate-Jovana Mikića sa naredjenjem da prođe prema Subotici. Ova mala četa od 11 ljudi nosila je sa sobom materijal i eksploziv u težini od 150 kg. Ovaj teret drugovi iz odreda nosili su redom više od 40 km., ali su kod Bačke Palanke već svi malaksali pod njegovom težinom. Videći da će put prema sjeveru za Subotici sa

Jovan Mikić – Spartak

ovim materijalom biti vrlo naporan i težak, drugovi iz odreda su otišli na jedan salaš blizu B. Palanke i od vlasnika, seljaka, zatražili njegovog magarca koji je pasao nedaleko. Seljak se nije protivio nego vrlo rado predao magarca partizanima.

Poteškoće koje su se i nadalje pojavile bile su ogromne, a vremenske nepogode i kiša, koja je tri dana neprestano padala, povećale su patnje malog hrabrog

odreda na njegovom putu. Svaki dan su prokisli do kože izgladnjeli, jer su svoje zalihe suhe hrane morali štedjeti, a bili su željni kuhanog jela kao nikad prije.

Prebacivali su se samo noću, a danju su prebivali u kukuruzima koji su već bili veliki.

Kod Malog Idjoša napravili su plan da dignu voz u zrak, ali to nije uspjelo, jer voz te noći nije išao.

Naseља su bila sve redja i odred je obilazio salaše i usput pjevao partizanske pjesme, a naročito bačvanske, koračajući prema svom cilju. Kada su usput nailazili na zemljoradnike i narod koji je bio zabavljen radom u poljima, upitani tko su, šta su i kuda idu, oni su odgovarali: »Mi smo jugoslovenski partizani i idemo da u Subotici preuzmemo vlast u ruke.«

Na to su ljudi odgovarali da to baš nije mnogo vjerovatno, jer ne liče na pravu vojsku. A poslije odnicanja partizanskog odreda oni su se razilazili i bježali svojim kućama. Tako su partizani došli pod samu Bačku Topolu, gdje su se ulogorili u jednim kukuruzima.

Dan je bio lijep i sunčan, u kukuruzima je bilo vrućina i sparno. Komandant partizanskog odreda Jovan Mikić-Spartak naredio je da se magarac rastereti i da se počne sa čišćenjem oružja.

Nakon jednog sata stražar je izvijestio da su se u blizini pojavila tri okupatorska vojnika, a zatim opet pet vojnika, koji su vjerovatno saznali za partizanski odred i sada se spremaju da ih napadnu.

Komandant Jovan Mikić-Spartak nije bio toga mišljenja i radi toga je naredio stražaru neka ide ponovo na kraj kukuruza i neka dobro posmatra.

Stražar je otišao i za nepunih deset minuta se vratio i raportirao da se na ljetnjem putu pored kukuruza u kojem se nalazio partizanski odred pojavilo više seljačkih kola sa vojnicima i civilima koji su svi nosili oružje. Komandant je odmah skočio, dohvatio svoju mitraljetku i sjevnuvši očima okrenuo se drugovima, izdao naredje-

nje da se svi prihvataju oružja i da se u najkraćem roku razviju u strijelce.

Škripa seljačkih kola na putu odjednom je prestala i partizani su znali da sada vojnici i naoružani civili skaču iz kola i takodjer se razvijaju u strijelce.

Sada je već bilo jasno. Mali partizanski odred je otkriven i došla je jedna četa okupatorske vojske da ga opkoli, prisići na predaje ili uništi.

Drugovi su ležali udaljeni jedno od drugog 10—15 metara, na brzu ruku još punili redenke i na zgodnom mjestu pored sebe namještali svaki svoju municiju. Bila je velika tišina, samo su se po katkad čuli glasovi mađarskih oficira, koji su takodjer poluglasno izdavali naredjenja svojim podređenima i vojnicima.

Nije prošlo tako ni pet minuta, odjednom se začuje huka motora, prvo iz daljine, a zatim je bila sve jača i sve je bliže dolazila. Pojavila su se s druge strane kukuruza još dva puna kamiona okupatorske vojske i dvojica borna kola. Vojska iz kamiona takodjer je poskakala i sada su se napravila još dva streljačka lanca. Položaj u koji je iznenada zapao mali partizanski odred bio je zaista težak i gotovo bezizlazan.

Dva streljačka lanca okupatorske vojske pošla su oprezno prema sredini kukuruza gdje se partizanski odred razvio u odbranu.

Kada su došli oko 25 metara do njih, malo su zastali i njihov komandant izda naredjenje da naprave juriš prema sredini kukuruza. Tada je njih nekoliko odgovorilo neka najprije on udje usred kukuruza i tada će oni svi za njim poći. Komandant okupatorske vojske je na to bijesno urlajući viknuo svojim vojnicima da nisu nikakvi junaci ni vojnici, a odmah zatim je pošavši sam četiri pet koraka prema partizanskom odredu koji je čekao da saspe prvi plotun malo zastao i onda je bijesno viknuo:

»Nema partizana, prevarili smo se, možemo ići« i s tim su se okrenuli i povukli ne ispalivši nijedan metak.

Nakon njihovog odlaska komandant Jovan Mikić-Spartak je odredio da se Šarac spremi i da odmah nastave put.

Te večeri između Bačke Topole i Bajše okupatorska vojska je postavila jaku zasjedu na kaldrmi kojom su partizani trebali ići u pravcu Subotice. Vještim manevrom odred je obišao zasjedu i prešao bez velikog zaoblazjenja, bez jednog pucnja i jedne žrtve nastavivši svoj put tu cijelu noć.

Put kojim je išao mali partizanski odred prema Subotici imao je dvije vodene prepreke: jedno je bio Kanal Kralja Petra, a drugo Kralja Aleksandra. Preko mosta preći nisu mogli, jer je tamo stajala i sa jedne i sa druge strane jaka straža. Radi toga su gledali da kanal predju na najzgodnijem mjestu gdje je bio plitak i voda čista. Materijal i oružje su prenijeli na splavi koja je napravljena od kudielje.

Tako je tekao put do prve baze u okolini Subotice. Tu noć, kad su stigli u bazu, partizani su prenoćili u štali, a Šarca su vezali za jase u istu štalu. Prije spavanja Šarac se prvi put nakon dugog puta čestito napio vode.

VII.

ODRED SE SASTAO SA DOMAĆIMA

Jedne noći početkom 10 septembra 1944 godine, oko 2 sata poslije ponoći netko je počeo da lupa na prozor služanske sobe sa znakom koji je bio poznat samo ljudima iz narodno-oslobodilačkog pokreta.

Te noći je bilo vrijeme oblačno i kiša je sa malim prestancima cijelu noć padala.

U maloj služinskoj sobi su spavali Grgo Lulić, Antun Vuković i Lajčo Dudaš-Kača. Na lupu na prozoru trgli su se sva trojica i Grgo Lulić zgrabio je za svaki slučaj revolver, prebacio preko sebe kaput i izišao. Noć je bila sasvim tamna i Grgo Lulić je jedva spazio malo podalje neke ljude. Kada je prišao bliže, spazio je da su oni i naoružani, odjeveni nekako po vojničku.

Izdaja! Sinulo mu je odmah i on se mašio za revolver. Ali je već bilo kasno. Nepoznata naoružana ljudska ga snažno obuhvati, privuči k sebi, i reče: »Grgo, brate, ja sam, zar me ne poznaješ? Ja sam Bata-Mikić.«

Tek tada se Grgo Lulić sjetio svog školskog druga Jovana Mikića-Bate. Davno ga već i nije video. Učinio mu se nekako viši, snažniji i krupniji u vojničkoj uniformi i imao je velike crne brkove.

Grgo Lulić je uveo Spartaka u služinsku sobu gdje su bili Antun Vuković i Lajčo Dudaš i pošto su se malo razgovarali, poslao partizana koji ga je pratio po ostale partizane, koji su bili oko pola kilometra od salaša, da i oni dodju i da tu prespavaju, jer je napolju i dalje padao kiša.

Tako je uspostavljanjem veze između narodno-oslobodilačkog pokreta i prvog partizanskog odreda za Gornju Bačku i Baranju nastupio novi važan momenat u historiji narodno-oslobodilačke borbe na najsjevernijem dijelu naše države, upravo na njenim sjevernim granicama. Od tog momenta narodno-oslobodilačka borba u ovom kraju dobila je značaj opće narodne volje, jer je narodu bilo već preko grla dosta od progona, strepnja, prisilnih radova, zatvaranja, robovanja, ubijanja od strane nemilosrdnog fašističkog okupatora, koji je uz pomoć svojih iz matične zemlje dovedenih podivljalih organa vlasti učinio život narodu potpuno nesnošljivim. I bilo je krajnje vrijeme da se pokaže i mrskom fašističkom okupatoru i još omraženijim izdajicama naroda njegovim sluganima, da nesalomljiva volja naroda u o-

vim krajevima da se bore za svoje nacionalno oslobođenje, za demokraciju i slobodu protiv fašizma i stranog ugnjetavanja — iako privremeno ogromnom silom pritješnjena — nikad nije u svom osnovnom vrelu u težnji za oslobodjenjem usahnula i da se nikad neće pomiriti sa stanjem ropstva nego da će silovito dobivene udarce vratiti, dok fašističkog okupatora ne istjera uz pomoć Crvene armije koja se sve više sa Istoka k nama približavala.

VIII.

POLAGANJE ZAKLETVE

Sutradan nakon prvog dodira između komandanta partizanskog odreda za Gornju Bačku i Baranju Jovana Mikića-Spartaka i povjerenika Narodno-oslobodilačkog pokreta za Suboticu i okolinu Grgo Lulića, sastao se Mjesni komitet Komunističke partije Jugoslavije u Subotici i donio važnu odluku, da prva akcija partizanskog odreda ima da bude bacanje električne centrale u zrak kao najvažnijeg industrijskog izvora koji daje energiju za sve radionice i sav privredni život u gradu.

Istog dana obavilo se svečano primanje novih partizana rodom iz Subotice i okolne u partizanski odred.

To je bilo 8 septembra. Komandant partizanskog odreda Jovan Mikić-Spartak postavio je pitanje Antunu Vukoviću, Ici Tomiću i Dobrivoju Stevanovu da li hoće da postanu borci i podju sa ostalima u borbu, ili hoće samo da ostanu ilegalci? Na to su sva trojica u jedan glas odgovorila: »Mi hoćemo da budemo borci i da podjemo sa vama kamo god bude trebalo izvršavati borbene zadatke.«

Odmah se prešlo na polaganje zakletve.

U sobi je bila tišina. Na bijelom zidu visio je starinski sat čije kazaljke su pokazivale da se približava 9 sati prije podne. Nastala je tišina. Komandant je pogle-

dao svu trojicu a zatim je počeo govoriti riječi zakletve borca nove Narodno-oslobodilačke vojske. Oni su svečano ponavljali za komandantom riječi zakletve.

Jovan Mikić-Spartak je zatim održao uvjerljiv i potresan govor koji je na sve prisutne ostavio dubok utisak. On je govorio o Narodno-oslobodilačkom pokretu pa je zatim prešao na izlaganje kako će naša buduća država biti uređena i da se narodi Jugoslavije ne bore samo za oslobodjenje od okupatora nego i da bi mogli tako urediti svoju oslobodjenu zemlju da dobro žive i budu zadovoljni svi oni koji su voljni da se svojim radom i borbom zalažu za novu Jugoslaviju uređenu po principima federacije i demokracije.

Kada je govor bio završen, stari partizani, zatim Grgo Lulić i Lajčo Dudaš-Kača prišli su novim partizanima, čestitali im i zaželjeli svaku sreću u borbi, a oni koji nisu mogli ući u odred zbog rada u pokretu osjetili su u tom času kao malu zavist što i oni ne mogu postati borci ovog malog junačkog partizanskog odreda.

Nakon sastanka sa komandantom partizanskog odreda Jovanom Mikićem-Spartakom, Grga Lulić se vratio u grad na daljnje organiziranje Narodno-oslobodilačkog pokreta.

U međuvremenu se desila nova »provala« i uhapšen je član Gradskog narodno-oslobodilačkog odbora Mladen Kutuzov, zatim predsjednik Narodno-oslobodilačkog odbora I. rejona Ivan Jurić i još neki drugovi. Uskoro zatim uhapšen je i Lajčo Dudaš-Kača, ali je on bio ubrzo pušten na slobodu. Grgo Lulić se sastao sa preostalim članovima Gradskog narodno-oslobodilačkog odbora pojedinačno davajući im nove zadatke u vezi sa dolaskom partizanskog odreda.

Još prije dolaska Bačkog-baranjskog partizanskog odreda u mjesecu augustu, Ruža Dudaševa je imala za-

Ljuba Ninkov

Ninkova formiran je NO VII i VIII kvarta kojem je predsjednik bio Ljuba Ninkov, sekretar Ruža Dudaševa i blagajnik Vasa Nikolić koji je kasnije nakon oslobodjenja slavno položio na frontu svoj život za dalje oslobodjenje domovine.

U to vrijeme desio se još jedan važan događaj: jedan dio mađarskih intelektualaca sa dr-om Mihajlom Prokešom prišao je NO pokretu. Povjerenik pokreta Grgo Lulić održao je prvi sastanak sa dr. Mihajlom Prokešom u kancelariji advokata Julke Djelmiš.

IX.

BACANJE ELEKTRIČNE CENTRALE U ZRAK

Na drugi dan iza polaganja zakletve novih partizana nije se desilo ništa važnije i tako je cijeli dan prošao do uvečer kada je partizanski odred krenuo da pre-

datak da uvede u pokret više Srba iz VII i VIII kvarta. Ona je došla u vezu sa Ljubom Ninkovim, koji je zatim održao sastanak sa Grgom Lulićem i sa svoje strane pružio je Narodno-oslobodilačkom pokretu svu moguću materijalnu pomoć. Radio je i na daljem organiziranju pokreta među Srbima. On je snabdijevao pokret sa svim kancelarijskim materijalom.

Uskoro poslije sastanka između Grge Lulića i Ljube

dje važan dio puta do grada da izabere najpogodnije mjesto i odatle da izvrši prvi napad-bacanje električne centrale u zrak.

Partizani su uveče krenuli k Djurici Stevanovom-Bati, a usput su prikupljali razne ilegalce i dezertere koji su većinom pobjegli sa prisilnog rada. U bazu kod Djurice Stevanovog-Bate stigli su oko 11 sati uvečer i tu su se sastali sa još nekim drugovima. Poslije kratkog odmora pošli su dalje.

Noć je bila vedra. Na tmasno plavom nebu treptalo je hiljadama malih nemornih zvjezdica. Mjesec je prešao kratki svoj put i nestao. Mali partizanski odred, pošto nije mogao do jutra stići do određene baze, predahnuo je i ulogorio se u kukuruzima blizu Malog Tavankutskog puta. U toku dana u kukuruzima je bila velika vrućina a hrana je bila suha-kruh i slanina. Nakon svakog jela partizani su žednili, ali vode nije bilo.

Dan je prošao u stvaranju plana za izvršenje akcija: dizanje Električne centrale i mosta na Paličkoj pruzi u zrak. Odjednom, usred razgovora, stražar je dao znak zviždukom da je nešto primjetio. On je spazio čovjeka koji se približio njima na jedva nekih 20 metara. Nepoznati se jako uplašio kad je vidio u kukuruzi toliko naoružanih vojnika. Na njegovom prebljudielom licu jasno se mogao čitati strah.

Komandant partizanskog odreda Jovan Mikić-Spartak je mahnuo čovjeku neka pridje bliže. Čovjek srednjih godina obučen u prosto seljačko odijelo kada je prišao bliže nije mogao u prvi momenat progovoriti ni jedne riječi. Kada je došao malo k sebi, ispričao je partizanima da se zato tako uplašio, jer kad ih je spazio, kroz glavu mu je proletio sve ono što su o partizanima u svojoj štampi pisali fašisti i mislio je da je sada za svagdjia svršio i da će ga smijesta ubiti. On je obilazio svoje kukuruze da vidi kada će ih početi brati pa je tako slučajno naišao na partizane. Oni su zadržali seljaka

sve do predveče a on je s vremena na vrijeme, iako se bio primirio, sa ostatkom nakog nepouzdanja pitao šta će s njim biti? Partizani su ga umirivali da mirno čeka veče i onda će ga pustiti.

Kada su ga pustili kući, rekli su mu neka ide svojim putem i dva dana neka ne govori nikom ništa, a poslije neka priča svima svojim poznatima, susjedima i narodu kako je bio kod partizana i kako su se ponašali prema njemu.

U prvi sumrak krenuli su i partizani. Još na početku puta počela je padati sitna kiša, noć je postala još tamnija, a put je bivao sve blatniji i teži. Tako su došli sve do Sivačkog puta i tu nedaleko, pod jednim salašem, stali su između gumna slame. Tu su napravili na brzu ruku u slami malo bunje, u koju su se zavukli od kiše. Komandant Jovan Mikić-Spartak, Jovan Njarađi-Stjenika i Ica Tomić otišli su u jedan salaš za koji su znali da su čeljad pristalice Narodno-oslobodilačkog pokreta. Ova porodica je bila vrlo susretljiva i rado je spremila za partizane jelo. Poslije boravka od svega pola sata partizanski odred je krenuo dalje na put da stigne što prije u bazu u koju su trebali doći.

Ova baza se nalazila u salašima pored Aleksandrova broj 186. To je u isto vrijeme bila jedina baza na toj strani. Bila je provaljena još 1943 godine odmah po odlasku u ilegalstvo Dobrivoja Stevanova.

Na salašu je stanovala udovica Matilka Vuković koja je imala sina od 16 godina i kćerku od 18 godina.

Kada se odred približio bazi na nekoliko stotina metara, partizan Ica Tomić je otišao sam naprijed, zakucacao na prozor i dao ugovoreni znak. Matilka Vuković je izišla, a Ica Tomić joj je rekao da je došao sa oko 20 drugova i pošto je znao da baza može da primi svega 6 ljudi, pitao je ima li načina da negdje budu smješteni i ošta partizani. Kada su ušli, svi naoružani revolverima, mitraljetkama i bombama, njoj se sijało lice od radosti i rekla je da sad vidi da će usko-

ro doći oslobodjenje kad ih ima u tako velikom broju.

Matilka je objasnila komandantu Jovanu Mikiću-Spartaku da salaš nije njen nego jedne porodice od koje je muž deportiran kao Jevrej, a njegova žena ka-
toičkinja ostala je kod kuće i velika je fašistkinja i pri-
jateljica porodice policijskog komesara III kvarta. Po-
što su u to vrijeme uslijedile zračne uzbune, žena vla-
snika salaša i policijski komesar sa porodicom izlazili
bi svaki dan ujutru na salaš a predveče bi se vraćali
u grad. Radi toga je trebalo biti vrlo oprezan.

Poslije kratkog dogovora odlučeno je da se uzme
slame i ode na tavan.

Zaista, kada je sutradan svanulo, već oko 7 sati
ujutro žena deportiranog Jevrejina i policijski komesar
sa porodicom došli su kao i uvijek ranije na salaš. Na-
stali su kritični sati. Pristalice i čuvari okupatorskog fa-
šističkog poretka i vojnici Narodno-oslobodilačkog po-
kreta prebivali su pod istim krovom. Međutim, dan je
prolazio i nije se desilo ništa.

Još iste noći Jovan Mikić-Spartak dao je udovici
zadatak da ode na seljačkim kolima u grad da tamo
nakupuje lubenica i groždja, a zapravo zato da prodje
pored Električne centrale i mosta kod Paličke pruge,
da izvidi na kojim mjestima stoji straža i u kakvoj ja-
čini.

Ona se vratila oko podne i kada su članovi faši-
stičke porodice polijegali, ona se popela na tavan, od-
nijela lubenica i groždja i dala izvještaj o straži re-
kavši da kod Električne centrale nije mogla saznati
koliko ih noću drže stražu, a kod mosta nije bila po-
stavljena nikakva straža.

Poslije 6 sati fašisti su otišli u grad, a partizani
su sišli sa tavana. Komandant Jovan Mikić-Spartak sa
Borislavom Mišićem-Špricerom otišao je u pravcu ot-
kuda su prethodnog dana došli. Dobrivoje Stevanov
otišao je na salaš Slavka Ruskog da ga obavijesti da
će partizani doći k njemu drugo veče. Kada su se syl

vratili, komandant je podijelio partizane u tri grupe.
Jedna od njih imala je da izvrši zadatak bacanja Cen-
trale u zrak. U toj grupi bili su: komandant odreda
Jovan Mikić-Spartak, zamjenik komandanta Miloš Ta-
dijin, Žarko Jovanović zvani Vojin, Borislav Mišić zva-
ni Špricer i Rinaldo.

Na dan 10 septembra uveče grupa je prešla preko
pruge Subotica—Novisad. Spustio se već sasvim mrak.
Veče je bilo tiho, mirno, a veliki polunjesec sjao je
na putu borcima. Oko 10 sati partizani su došli u pr-
vo predgradje Subotice. Kada su došli do mosta, jed-
na petorka je ostala da izvrši tu svoj zadatak, a druga
je krenula dalje, prema centrali.

Oko 11 sati noću oni su stigli do centrale sa njene
zadnje strane, koja je gledala u naselje i novosagra-
đene vile. Tu su se pod jednim drvetom u žbunju sklo-
nili. Uto je naišao jedan civil Madjar kojem se razbo-
lila žena, pa je išao po doktora. Kada je primjetio gru-
picu, on je malo zastao i viknuo prema njima.

Ne čekajući da civil dobije odgovora komandant je
naredio da se civil odmah uhvati. Za tren oka su isko-
čili svi, najednom ga opkolili i uhvatili. On je odmah
prepoznao Spartaka.

Dok je Jovan Mikić ispitivao Madjara, dotle je nje-
gov zamjenik Miloš Tadijin obilazio tarabe da vidi ku-
da bi se najlakše moglo preći preko i ući u centralu.
U času kada se uhvatio za gornji dio taraba i podigao
se na rukama da vidi što je sa druge strane ograde, na-
šao se u oči sa jednim stražarem koji ga je odmah
primjetio i upitao tko je?

Tadijin nije ništa odgovorio nego se spustio, došao
do komandanta i predložio mu da udju na glavni ulaz.
Tako su i učinili. Rinaldo je ostao da čuva civila, a
njih četvorica su otišli oko o da udju na jedan neobi-
čan i smion način u Električnu centralu, na glavni ulaz
gdje ih je mogao svakog časa da otkrije bilo tko i da
dodje do stotinu čuda.

Kad su stigli pred glavni ulaz, baš je poslednji tramvaj sa Palica ulazio u centralu. Mala grupa od važnih boraca ušla je za njim slobodno u dvorište Centrala.

Pred Centralom bilo je osvijetljeno kao i obično. Ulica je bila prazna, samo je preko od ulaza na drugoj strani ulice stajao jedan žandarmerijski stražar i vidio malu naoružanu grupu kako ulazi u Centralu. On je i dalje stajao mirno i nije rekao nikom ni jedne riječi, da li od straha, ili ih nije prepoznao kao partizane — ne zna se!

Medjutim, prije nego što su ušli dublje u Centralu, onaj stražar koji je vidio Tadijin našao se iznenada pred njima i zaustavio ih sa povikom: Aj! Ali oni nisu zastali nego su dvojica zgrabili stražara i ugurali ga u prvu sobu, gdje su bili dežurni i u kojoj je bilo oko pet ljudi.

Kada su komandant Jovan Mikić-Spartak i zamjenik Miloš Tadijin stali na vrata i viknuli: »Ruke u vis!«, ljudi se na prvi poziv nisu odazivali. Tek na drugi poziv, kada su primjetili dva naoružana partizana, oni su poslušno digli ruke. Ova dvojica su ih istjerali napočet na glavni ulaz gdje ih je Spricer primio na čuvanje. Tu su dotjerani i ljudi iz drugih soba i prostorija, tako da ih se nakupilo preko 20. Žandarma na drugoj strani ulice nije više bilo. Ovi zarobljenici, zapravo majstori i stručnjaci iz centrale i dežurni činovnici bili su na smrt uplašeni.

Kada su zatim partizani ušli dublje u Centralu tražili su poslovođu Električne centrale. Vikali su po praznim prostorijama neka se javi glavni poslovođa. I zaista, nakon kratkog vremena on je došao, a Vojin ga je upitao koja je glavna mašina u Centrali. On je drhteći pokazao rukom na dinamo i veliku šalt-tablu na kojoj se ukopčava struja za cijeli grad i za Sentu. Za čas-dva bila je podmetnuta mina i jedan od partizana

izvadio je gaitan za eksploziju. Još nekoliko časaka i Električna centrala će odletjeti u zrak.

Jovan Mikić-Spartak je naredio da se svi radnici i namještenici istjeraju pred izlaz Centrala da nitko ne nastrada. Kada je sve bilo završeno, Jovan Mikić je rekao radnicima:

»A sada bježimo svi, jer će za čas biti velika eksplozija...«

Svi su se dali u trku. Uto je glavni poslovođa iz sveg glasa kraknuo da mu se žena i dijete nalaze gore u stanu. Jovan Mikić-Spartak je hitno otrčao natrag, probudio ih i iznio je dijete na svojim rukama. Zatim je na izlazu još jednom upitao radnike koji su stajali pred centralom čuvani od Spricera, da li ima unutra u Centrali još neko. Radnici su odgovorili da ima jedan vodnik u zgradi. Smijesta su Mikić i Tadijin otrčali do njegove sobe, pokucali na vrata i zatim kada se iz sobe čuo glas »Naprijed« jurili unutra.

Mađjarski podoficir se spremao da legne i šetao je po sobi već u pidžami. Oni su mu odmah viknuli da digni ruke u vis, ali on nije razumio tko to njemu govori. Spartak je bio odjeven u englesku uniformu, a Tadijin je imao njemačku uniformu.

Na to mu je Spartak rekao jednostavno i otsječno: »Ako hoćete da znate s kime imate posla, onda ću vam reći da smo mi jugoslovenski partizani... Revolver kojeg imate morate smijesta nama predati!«

Podoficir je prestrašeno i rezignirano otišao do jedne stolice o koju je bio obješen opasač sa revolverom, izzeo sve i pružio komandantu Spartaku sa riječima: »Izvolite.«

Kada je Spartak primio revolver, rekao je podoficiru da će za dva minuta, a možda i prije, Centrala odletjeti u zrak. Vodnik je probijedio kao kreč i u pidžami istrčao. Dok je trčao pored radnika koji su se nalazili pred ulazom, on je u trku viknuo: »Bježite, po- Kat će vas jugoslovenski partizani!«

Radnici se nisu osvrtaali na riječi izbežanog vodnika nego su i dalje čekali da dodju komandant i zamjenik, a zatim se svi potrčali prema Paliću. Kada su došli do garaže koja se nalazi nedaleko od Centrale, partizani su rekli radnicima da mogu ići kuda koji hoće, a sutra neka kažu svakome da su vidjeli jugoslavenske partizane.

Malu četa je krenula prvom sporednom ulicom. Malo iza toga zrakom je odjeknula strahovita eksplozija. Partizani su dotrčali do mjesta iza Centrale gdje je Rinaldo čuvao onog čovjeka. Civilu je takodjer rečeno da kaže vlastima i svakome da se u vezi sa događajem oko Centrale ne opterećava stanovništvo već da se zna da su to uradili partizani.

Druga grupa partizana, koja je bila pod rukovodstvom Jovana Njaradija, povadila je u međuvremenu mine koje je postavila na prugu, jer voz nije naišao tom prugom.

Na zbornom mjestu našle su se obadvije grupe i zajedno su pošli na salaš Slavka Ruskog.

Na salaš su partizani stigli u šest sati ujutro. Već je svanulo.

Slavko Ruski i njegova žena bili su na salašu i radosni, dali su da se zakolje jedno debelo svinjče.

Partizani su u kukuruzima bili do podne i razgovori su se vodili o akciji bacanja centrale u zrak koja je uspješno završena i o neuspjehu dizanja pruge odnosno mosta na pruzi prema Paliću. Raspoloženje je bilo dobro i poslije ručka išlo se na odmor u kukuruz. Uvečer oko osam sati izišli su iz kukuruza, oprali se i večerali. Od Slavka Ruskog prešli su te večeri na Djurđin kod Lajče Jaramazovića. Stigli su ujutru u četiri sata.

Vrijeme je te noći zahladilo, a vjetar je duvao preko beskrajnih i napuštenih polja, preko krošnja drveća, pored drumova i preko beskrajnih parcela kukuruza.

Kada su stigli na salaš, tu ih je dočekao jedan sluga, razmjestio ih na salašu gdje će prebivati, a kada su se iskupili i ostali iz drugih odreda izvršen je raspored po bazama. Poslije akcije izvršene na električnu centralu narod u Subotici i okolini toliko je davao priloga za narodno-oslobodilački pokret, da se kolima moralo nositi u magazine koji su bili razmješteni po raznim mjestima u gradu. Moralni utisak je bio ogroman i narod je prepričavao slučaj sa centralom na stotinu raznih načina, a partizani — učesnici u akciji — rasli su u očima naroda u nedostižne divove, koji se prosto nevidljivo kreću, kao fantomi, pojavljuju svugdje gdje treba udariti omrznutog neprijatelja, okupatora, i to jedan na hiljadu, a zatim nestaju kao da ih zemlja proguta, a silna okupatorska vojska, i policija, i žandarmerija ne mogu im ništa. Ljudi su se otresli od straha i nije se više gotovo nitko bojao okupatorskih organa vlasti, jer je vidio da se njegovi čuvari i zaštitnici partizani nalaze medju samim narodom. I narod se nije varao. Narodni borci iz partizanskog odreda za gornju Bačku i Baranju svetili su se i narodnim mučiteljima.

X.

OBRAČUN SA NARODNIM NEPRIJATELJIMA

Dva zloglasna neprijatelja naše narodne borbe i naših naroda nalazili su se na Kelebiji, a zvali su se braća Pelhe.

Oni su za vrijeme vladavine okrutnih okupatora stalno izazivali, tukli i premlaćivali simpatizere Narodno-oslobodilačkog pokreta, a kada su okupatori ušli 1941 godine, oni su svojim rukama poubijali ili potkazali mnogo rođjuba i slavenskog življa ili su ih predali žandarmeriji i vojsci da ih ona na licu mjesta poubija. Oni su i u vrijeme kada je konačni poraz fašista bio sasvim očigledan svakome prijetili i držali svoju okolinu u stalnom strahu. Narodu je to jako do-

zlogrdilo pa je dostavljeno partizanskom odreda da nešto preduzme protiv ova dva zlikovca.

Zamjenik komandanta partizanskog odreda Miloš Tadijin dobio je zadatak da sa jednom grupom partizana podje i pohapsi dva brata zlikovca i da ih dovede pred narodni sud.

On je s ovom četom otišao na Kelebiju i cio dan proveo na tavanu kod jednog rođoljuba čekajući tamo veče, u blizini salaša braće Pelhe.

Toga dana braća Pelhe su priredili neku večeru na koju su pozvali mnogo gostiju. Čim je prvi sumrak pao na zemlju, Miloš Tadijin je pošao sa svojom četom i opkolio salaš. Svaki partizan je dobio raspored tko će gdje stajati, a sam Miloš Tadijin sa jednim drugom uputio se pravo prema vratima.

U tom momentu mladi Pelhe je na žestoko lajanje psa izašao napolje da vidi tko ide? Miloš je uperio na njega mitraljetku i viknuo: »Ruke u vis!« i odmah ga utjerao u sobu gdje su se i ostali gosti nalazili. Svi su se strahovito uplašili.

Nato se Miloš Tadijin okrenu k njima sa riječima: »Ne bojte se, mi smo jugoslavenski partizani i mi se ne borimo protiv Madjara nego protiv madjarskih zlikovaca i izdajnika naroda.«

Zatim je upitao tko su braća Pelhe. Oni su se javili, i tek onda je vidio da je onaj kolega je utjerao jedan od njih dvojice. Naredio je jednom drugu da ih veže. Partizan je snijesta izvršio naredjenje i počeo da veže starijeg brata, a mlađi se izmaknuo i počeo da bježi.

Miloš Tadijin je bio primoran da puca za njim i tako ga je ranio u lijevo rame, ali je ovaj uspio da umakne kroz vrata.

Partizan koji je stajao na izlaznim vratima kuće primjetio je da jedan bježi, otvorio je vatru na njega iz neposredne blizine i mlađi Pelhe srušio se na prag sav izrešetan mečma.

Starijeg Pelha su svezali i odveli iz kuće. Kada su bili 500—700 metara da'eko od salaša, on je pokušao da pobjegne. Partizan koji ga je sprovodio pucao je za njim iz mitraljeza i on se smrtno pogodjen srušio kraj kukuruza. Tako je izvršena smrtna kazna koja je bila u isto vrijeme opomena svima neprijateljima Narodno-oslobodilačkog pokreta da će narodni borci kazniti svakoga tko vrši teror nad mirnim življem i da će osvetiti žrtve fašističkog terora....

XI.

DRUGE AKCIJE

Kada je partizanska petorka na čelu sa komandantom odreda Jovanom Mikićem Spartakom otišla da izvrši akciju bacanja Centrale u zrak, partizan Ica Tomić zvani Jaša otišao je iz baze Aleksandrovskih salaša broj 186 kod Matilke Vuković sa još 6 partizana u pravcu Djurdjina, a sobom su ponijeli oko 70 kg. eksploziva.

Na polovini puta oni su čuli odjednom jaku detonaciju, iz čega su odmah zaključili da je akcija na Centralu uspjela. To ih je veoma obradovalo i oni su sa novim snagama nastavili da piešaće prema Djurdjinu.

Na Djurdjin su stigli pred samo svanuće i zaustavili su se u jednoj maloj šumici u kojoj su se zadržali do iduće večeri. Kada se spustila noć, oni su dohvatili ašove, motike i lopate i udarili u kopanje baze na salašu Lajče Jaramazovića. Pred svanuće, kada je baza već bila dovršena, došli su partizani koji su izvršili napad na Centralu i bili kod Slavka Ruskog i ispričali im podrobno kako se sve desilo. Svi zajedno su se radovali ovom velikom uspjehu.

Poslije dva dana partizanska četa Ice Tomića — Jaše sa zamjenikom komandanta Milošom Tadijinim dobila

je zadatak da izvrši napad na imanje Tihamera Kalmarara.

Ica Tomić—Jaša i zamjenik komandanta Miloš Tadijin morali su presjeći telefonske žice koje su vodile sa imanja prema Subotici i Bačkoj Topoli. Nemajući točan pregled i plan salaša prije nego što su došli do samih žica bili su primijećeni od stražara koji su stajali na ulazu salaša naoružani revolverima i lovačkim puškama. Morali su se upustiti sa njima u borbu prije vremena. Straža je bilo na više mjesta i ona se dala u žestoku odbranu, a jedan od stražara je otrčao da javi Tihameru Kalmaru o napadu.

Poslije kratke borbe partizani su razoružali stražu. Zarobljeni su postrojili i počeli im tumačiti da se partizani ne bore protiv njih nego protiv vlasnika koje oni čuvaju, a koji žive sa njihovih leđa. Jednog od njih uzeli su sa sobom Ica Tomić—Jaša i Miloš Tadijin da bude vodič po prostorijama zgrada na imanju.

Kada su se približili zgradi gdje je stanovao sam Tihamer Kalmar počela je pucnjava iz njegovih prozora. Partizani su odgovorili mitraljeskom vatrom i bacili su jednu bombu kroz prozor. Međutim, Tihamer Kalmar nije bilo u sobi nego se on nešto prije sklonio u podrum koji je bio u istoj zgradi. On je imao dosta vremena da izvesti telefonom vlasti u gradu i uskoro poslije svega nekoliko minuta stiglo je više kamiona vojske da ga odbrane i da opkoje salaš sa namjerom da partizane pohvataju ili potuku. Ali partizani nisu primili borbu nego su se zapalivši ogromno gumno povukli.

Sa ovog napada partizanski odred se sa Icom Tomićem—Jašom i Milošom Tadijinim vratio u istu bazu, a zatim se iduće noći prebacio u bazu kod Djurice Stevanovog i Miloša Dovatova. Tu su proveli cijeli dan ali se u međuvremenu Ica Tomić—Jaša poslije podne oko 4 sata presvukao potpuno u civilno odijelo, uzeo

jednu bombu i parabelum i otišao na željezničku stanicu Šebešić da izvidi kako stoji sa cisternama benzina i koliko je brojno jaka njemačka vojska koja je tu održavala stražu.

Kada je Jaša tako obučen u civilno odijelo došao do cisterne, nije mogao ustanoviti da li su pune ili prazne. Uto je naišao njemački stražar i Jaša se smiono upustio u razgovor s njim na njemačkom jeziku. Poslije kraćeg razgovora saznao je da ima 10 stražara koji čuvaju stanice i cisterne, da ih starešine ne obilaze, da preko noći ostanu svega njih dvojica-trojica radi čuvanja cisterne, a ostali idu u grad ili negdje po salašima traže jelo.

Jaša mu je rekao da su oni jako slobodni i upitao ga zar se ne plaše partizana kada ovako labavo vrše svoju dužnost. Nato je njemački stražar smiješeći se odgovorio:

— Nas trojica sa našim njemačkim naoružanjem i vojničkom vještinom možemo primiti borbu sa 30 partizana i onda ćemo izići kao pobjednici... ali ovdje nema ni partizana, i tu slobodno možemo da vršimo službu po jedan, dvojica a najviše trojica.

Jaša se zatim sa prikupljenim podacima povukao na jedan kilometar daleko od stanice u kukuruze gdje su ga čekali drugi partizani koji su došli na određeno mjesto.

Stigavši tamo on je ispričao sve što je vidio, a zatim su on, Ciga i Kuzman pošli u napad na željezničku stražaru. Ona je bila prazna. Ušli su, poništili postrojenja i zatim se povukli na zbornu mjesto. Usput su čuli detonaciju bombi i jednolično klokotanje mitraljeza i mitraljetki. To se vodila borba između partizana koji su izvršili napad na samu stanicu i njemačke straže. Za kratko vrijeme pojavili su se na zbornom mjestu partizani koji su napadali stanicu i javili da su izvršili

svoj zadatak. Zaplijenili su 5 pušaka, jednu mitraljetku, 5 vojničkih čebadi, 4 para vojničkog odijela i nešto hrane. Jedan Nijemac je pobjegao, a dvojica su završili svoj život u ovoj borbi. Partizanski odred nije pretrpio nikakvih gubitaka.

Ovaj isti odred otišao je poslije izvršene akcije na salaš Slavka Ruskoga u Bikovačkim salašima, gdje je već bila izgrađena baza. Iduću noć nakon dolaska pristupili su kopanju baze na salašu Laze Tonkovića, Majstora, koji se nalazio u blizini salaša Slavka Ruskog.

U nedjelju uveče u 9 sati, dok je 6 drugova kopalo bazu, Ica Tomić—Jaša, Borislav Mišić—Špricer i Kuzman uzeli su 18 kg eksploziva i pošli na zadatak da dignu u zrak voz koji treba da naidje oko pola 11 sati od Bačke Topole za Suboticu.

Bila je mjesečina i tek poneki oblak se nalazio na plavom nebu, tako da je partizanska trojka morala koristiti sjenke pokraj kukuruza. Kada su stigli do Verušičke škole, oni su se prebacili na drugu stranu pruge i Kuzmana sa eksplozivom smjestili u obližnjem ritu, a Ica Tomić i Špricer su otišli do same pruge da osmotre ima li straža.

Na pruzi nije bilo nikog. Ica Tomić je ostao pokraj jednog telefonskog stupa, a Špricer je otišao u rit da donese eksploziv. Donijevši ga oni su ga sva trojica pažljivo montirali uz gvozdene šine, tako da se pri najmanjem trenju dogodi eksplozija. Dok je Ica Tomić—Jaša ostao u neposrednoj blizini pruge i prisluškivao dolazak voza, dotle su druga dvojica zauzeli položaj jedan desno drugi lijevo od njega u razdaljini od oko 300 metara. Ica Tomić je ležao punih četvrt sata na željezničkoj pruzi očekujući dolazak voza i s vremenom na vrijeme pogledao nervozno na sat. Odjednom su šine počele javljati kretanje voza od prilike negdje iza Žednika. Ležeći pored šina on je svakim minutom sve bo-

lje čuo njegovo približavanje k mjestu gdje su montirali eksploziv.

Kada se voz približio na razdaljinu od jednog kilometra, Ica Tomić je skočio i viknuo drugoj dvojici: »Dolazi, bježimo!« Oni su pobjegli oko 300 koraka daleko od pruge i sva trojica polijegali u jednu šanac, u kojem je bilo i nešto vode i gustog blata. Tu su očekivali šta će se desiti. Živci su im bili kao elektrisani. Kuzman je postao nestrpljiv i kaže: »Gurnuo je eksploziv i sve smo džabe radili!« Lijepo su vidjeli — lokomotiva je prešlo mjesto gdje su eksploziv postavili. U sljedećoj sekundi zemlja se strahovito potresla, voz obaspe ogromni plamen i u svijetlosti tog plamena njih trojica primijete kako se lokomotiva i dva-tri vagona stropoštaše niz nasip.

Pijani od sreće što je napad ipak uspio, njih trojica su skočili iz šanca i krenuli nazad u bazu Slavka Ruskoga.

Isto veče kada je partizanska trojka Ice Tomića—Jaše dignula u zrak voz na doći kod škole na Verušiću nalazio se na salašu Martina Milankovića blizu internacionalnog puta Balint Vujkov, koji je odatle odlazio na razne strane po salašima i vršio organiziranje ljudi u Narodno-oslobodilački pokret.

Poslije večere na salaš su došli Grgo Lulić, Ladislav Gros i Franjo Vojnić P. Žvako.

Oni su obilazili ljude iz Narodno-oslobodilačkog pokreta i pregledali baze. Kod Balinta Vujkova su se zadržali u razgovoru do pola 11 uveče, a zatim ih je on ispratio dolom do blizu pruge Novi Sad—Subotica. Kada su njih trojica došli do pruge, u momentu kada su je prešli i ostavili na svega 10—15 koraka, zrakom je odjeknula strahovita eksplozija i njih trojica preneraženi i iznenadjeni malo su zastali, a zatim su žurnim koracima otišli prema Klisi kod učitelja Mirka Kurbanovića.

Ova eksplozija se desila potpuno neočekivano za njih jer partizanski odred sa Icom Tomićem-Jašom već duže vremena nije imao veze sa štabom i tako nisu bili obavješteni o ovom napadu na prugu, ali kada su malo odmakli od mjesta eksplozije, počeli su se smijati i radovati, jer im je bilo jasno da je to uradila neka od hrabrih partizanskih jedinica.

Partizanski odred sa Icom Tomićem-Jašom nakon izvršenja napada na voz odlučio je da provede dan u kukuruzima, jer se pretpostavljalo da će okupatorska fašistička vojska i žandarmerija vršiti premetačine i racije po okolnim salašima i selima. To se zaista i desilo. Istog dana oni su promatrali iz kukuruza kako se diže dim nad gradom i gledajući durbinom ustanovili su da je bombardirana željeznička stanica. Međutim kada se iz grada vratio Slavko Ruski, javio je da nije pogodjena željeznička stanica nego da su porušena mnoge civilne kuće za stanovanje.

Kada je došlo veče, saznali su od seljaka da su okupatori izvukli više vagona hrane i municije na željezničku stanicu Bikovo. Odmah je ječna grupa krenula da uništi vagone sa hranom, a municiju da zaplijeni. Međutim, kada su došli do željezničke stanice, našli su 13 lokomotiva i svega dva vagona.

U napadu, koji su ipak izvršili, razoružal su jednog vojnika, a dvojica su im pobjegli. Uništili su telefonska i telegrafska postrojenja i zapalili jedan poštanski vagon.

Iduće noći ova ista partizanska grupa prebacila se u jedan kukuruz pored Sivačkog puta. Kad je došlo veče, oni su se podijelili u dvije grupe. Borislav Mišić-Špricer, zatim Felegi Tivadar-Radenko i Milan Lazić-Bokser obukli su se u uniforme mađarske i njemačke vojske i prebacili se u grad. Grupa sa Icom Tomićem-Jašom čekala je da sasvim padne noć i da izvrši napad na željezničku stanicu Hrvatski Majur.

Kada su stigli na željezničku stanicu Hrvatski Majur i počeli napad, žandarmerija koja je branila stanicu dočekala ih je sa bombama koje su ranile dva druga, a Ica Tomiću Jaši izbile zatvarač iz puške. Dva ranjena druga, onesposobljena za dalju borbu, uhvatili su se njemu oko vrata i on ih je sa teškom mukom odvukao oko 50 koraka dalje od stanice. Pošto su ranjenim partizanima jako krvarile rane, Ica Tomić je dao znak za prikupljanje na zbornom mjestu odakle su se počeli povlačiti.

Jedan od partizana je odvezao čebe i ranjenog Stevu Šabića su položili u čebe, a Cigu su nosili na leđima sve do baze kod Remije Poljakovića. Ovdje su ostavili Stevu Šabića sa Ljubomirom Dovatovim, a ostali su se sa Cigom prebacili u bazu Mloša Dovatova. Iz ove baze Ica Tomić se prebacio u bazu Diurice Stevanovog, pošto je tamo bilo zakazano zborni mjesto sa partizanima koji su otišli u grad.

Kada je stigao u bazu, našao je tamo Felegi Tivadar-Radenka i Lazića Milana — Boksera, koji su mu ispričali da je Borislav Mišić-Špricer, politički komesar jedne partizanske jedinice, u borbi koju su vodili pored same željezničke pruge Subotica—Sombor sa okupatorskom vojskom i žandarmerijom, u borbi nestao.

Mladi, 18-godišnji politički komesar Borislav Mišić-Špricer herojski se borio sa nadmoćnim snagama, ali je bio ranjen i povukavši se iz borbe dopuzao do jedne kupe kukuruzovine u koju se zavukao i tako je tu tri dana živio mučeći se sa nezavijenom ranom koja se ohladila i užasno bolila. Nije se mogao nigdje maknuti iz kupe kukuruzovine, osjećao je trećeg dana veliku glad i strahovitu, žed. Ipak je strpljivo čekao dva hladna jesenska dana i tri mrazovite jesenske noći, prozebao, a treći dan ga je okupatorska žandarmerija pronašla i iz neposredne blizine sasula kišu metaka u ranjenog borca.

Tako je partizanski odred za Gornju Bačku i Baranju izgubio jednog od svojih mladih političkih komesara, voljenog druga i neustrašivog borca za slobodu. Špricer nije dočekao među živima velike dane oslobođenja, on se nije nikad vratio u svoj rodni grad, u Novi Sad, da nakon dvije i po godine mučenja, patnji i slavne borbe padne u naručaj svoje majke koja ga je očekivala.

U bazi kod Lajče Jaramazovića ukazana je liječnička pomoć partizanu Cigi. Lajčo Jaramazović je isto tako kolima donio iz baze Remije Poljakovića drugog ranjenog partizana da se i njemu ukaže liječnička pomoć. Kada su rane koje je zadobio partizan Ciga počele zarašćivati, partizanski odred sa Icom Tomićom-Jašom se prebacio iz ove baze u bazu kod Matilke Vuković, gdje je ležalo nekoliko pušaka, koje je trebalo odnijeti na salaš Slavka Ruskog, da se naoruža i primij u partizanske odrede 20 novih ilegalaca.

Odred se iz baze Matilke Vuković do Slavka Ruskog prebacivao noću. Bila je velika pomrčina, hladno i kiša ih je pratila cijelog puta. Pošto su stigli na određeno mjesto poslije ponoći, skroz mokri i prozeblji, gdje su dobili od ukućana Slavka Ruskog suhe pokrivače, oni su se presvukli i uskoro zaspali.

Idućeg dana nešto poslije 12 sati partizani su vršili popravku nekih pušaka, a žena Slavka Ruskog po imenu Tinka dotrčala je i viknula prema tavanu: »Drugovi, opkoljeni smo!«

Ica Tomić-Jaša je drijemao, ali je čuo riječi što je viknula drugarica Tinka.

Nekoliko njih odmah su potrčali otvorima na tavanu i spazili su da su zaista opkoljeni. Izvršila se za vrlo kratko vrijeme sprema za borbu. Napunili su puške, odvrgnuli osigurače na bombama i postavili 18 kg eksploziva između sebe, sa tvrdom odlučnošću ukoliko se ne bi bilo moguće probiti iz obruča okupatorske vojske i

žandarmerije, da upa'e eksploziv i na taj način da spriječe da i jedan od njih padne u ruke fašista.

Vatru nisu htjeli otvarati pošto su mislili da će fašisti kad vide da im se nitko ne odaziva otići sa uvjerenjem da nema nikoga, a to su preduzeli radi toga da spasu onu porodicu koja im je dala bazu.

Medjutim, okupatorski zlikovci su tražili da se mjesto gdje su partizani prekaže, a kada su ukućani Slavka Ruskog to odbili, onda su odmah ubili jednog brata a zatim drugog i uputili se na tavan.

Pošto su okupatorski oficiri imali točne podatke o zgradi i tavanu gdje su se partizani nalazili kao i o njihovoj jačini, oni su počeli da viču: »Ako hoćete da vam poštedimo život, sidjte svi bez oružja sa dignutim rukama«. Na ove riječi partizani nisu ništa odgovorili, nego su čekali i dalje držeći u lijevim rukama puške ili mitraljetke, a u desnim bombе. Kada su okupatorski zlikovci vidjeli da im se nitko ne odaziva, oni su počeli govoriti drukčije: »Brojat ćemo do tri, ukoliko se ne odazovete, sve ćemo vas potučiti!«

Nakon toga jedan od fašista počeo je da broji: jedan.... dva.... tri....!, ali mu nitko nije ništa odgovorio. Onda je izvadio revolver i opalio nekoliko metaka kroz tavanicu. Dva metka su pogodila partizana Ljubomira Dovatova. Rane su bile sasvim lake, i on je bio sposoban da se dalje bori. I poslije ovoga su drugovi šutjeli. Potom se fašistički oficir udaljio iz zgrade i naredio da se tavan obaspe bombama.

Bombe su padale jedna za drugom na tavan. Nekoliko partizana bilo je odmah ranjeno od parčadi. Medjutim, kada su partizani vidjeli da su bombe mađarskog modela, tj. ofanzivne, oni su se riješili da ne odgovore vatrom dok mogu izdržati, otprilike dok se fašisti približe 20—30 metara tavanu, tako da svaki metak može biti siguran.

Kada su fašistički zlikovci vidjeli da ne mogu na ovaj način mnogo naškoditi, naredili su ukućanima Slavka Ruskog da vuku slamu u istu zgradu i da je zatim upale.

Kada je Ilija Tomić-Jaša vidio šta se sprema, okrenuo se drugovima i rekao: »Drugovi, fašisti su kukavice, oni nam neće prići bliže. Čas je da im odgovorimo oružjem.«

Kada je već slama bila zapaljena, on je uspio da provali neke dijelove krova koji su bili izgrađeni od dasaka i da skoči sa tavana i da otvori ona vrata zgrade kroz koja se moglo izaći na drugu stranu, a fašisti za njih oopće nisu znali. Začas se našao na zemlji i smjestio je otvorio vatru na neprijatelje.

Bilo je nekoliko fašističkih vojnika koji su ga primjetili, sveg garavog u licu od barutnog dima, i odmah su pobjegli sklonivši se za ostale zgrade. U istom momentu njega su obasuli meci iz fašističkog puškomitraljeza sa namjerom da ga dotuku. Ali zahvaljujući traktoru koji se nalazio pored zgrade, on je imao odličan zaklon odakle je uspio da se potpuno zaštiti od puškomitraljeza.

Kada se našao na zemlji i dobro se namjestio, Ica Tomić je viknuo ostalim drugovima da i oni skaču dolje, jer vatra obuzima sve više maha i živj će izgorjeti na tavanu. Na ove riječi partizani su poskakali, bacivši prethodno tri bombe na suprotnu stranu da bi obezbijedili sebi kratku stanku dok ne zauzmu položaj.

Kada su zauzeli položaj, nastao je odlučan čas. Njih je bilo svega devet, a fašisti su bili postrojeni u vidu potkove u brojnoj jačini od preko stotinu ljudi. Fašisti su neprestano tukli prema njihovim položajima iz puškomitraljeza, mitraljeta i pušaka, a oni su im odgovarali mitraljetama, puškama i bombama. Borba je bila ogorčena i trajala bez prekida. U jednom momentu nekoliko fašista koji su stajali frontalno ispred partizana,

pod pritiskom žestoke vatre, morali su se povući, a to su iskoristili partizani, jurnuli na tu stranu i za nekoliko minuta izvukli se iz obruča bez i jedne žrtve u poginulima, a uspjeli su da sa sobom ponesu i sav eksploziv.

Iz ove ogorčene borbe partizani su izašli bez i jedne žrtve, ali od njih devet sedmorica su bili lakše ranjeni, dok je jedan bio teško ranjen, a Ica Tomić je imao sreću da ne zadobije ni jednu ogrebotinu. Partizanska grupa se sretno izvukla, ali su fašisti razbješnjeni radi neuspjeha što ih nisu mogli pohvatati ili potući, sav svoj bijes okrenuli prema ukućanima Slavka Ruskog, prema njemu samom i susjednim salašima. Oni su uhvatili Lazu Tonkovića-Majstora i uštili na njegovom salašu mučili ga cijeli dan i noć, a zatim su ga zajedno sa preostalom porodicom Slavka Ruskog prebacili u grad na dalje mučenje i ispitivanje. Kasnije su bačeni u logor. Lazo Tonković je odvučen od strane okupatora a kasnije od njilaša u Njemačku.

Kada su se partizani probili kroz obruč oko salaša Slavka Ruskog, uputili su se kroz kukuruze prema Beogradskom putu s namjerom da se prebace u jednu drugu bazu.

Rane na pojedinim drugovima su se ohladile, bolovi su bivali sve veći i svako dalje prebacivanje postalo je nemoguće. Prokislili, gladni, krvavi, udaljeni od svake baze više nego 10 kilometara i daleko od salaša od kojih bi mogli tražiti potporu, oni su se u tom momentu nalazili u teškom stanju. Tada se Ica Tomić riješio da ode na jedan salaš koji je bio najbliži da mobilizira jedna kola i da tako prebaci ranjene drugove.

Na tom salašu nije mogao dobiti kola, jer ih nije bilo, ali je dobio od Kalora Bajića konja sa sedlom, kojeg je dotjerao i sa njim počeo prebacivati ranjene drugove u bazu kod Remije Poljaković. To prebacivanje je trajalo od prvog sumraka do jednog sata poslije ponoći. Zatim je Ica Tomić krenuo u Tavankut da pod-

nese štabu partizanskog odreda za gornju Bačku i Baranju izvještaj o događaju koji se desio na salašu kod Slavka Ruskog.

Iduće noći vratio se i donio sa sobom municije, jer su svoju potrošili u borbi. To je bilo nedjelju dana prije oslobođenja Subotice.

U ponedjeljak naveče trebalo je da se partizan Kuzman prebaci sa partizanom Ljubomirom Dovatovim zvanim Luka u bazu kod Djurice Stevanog i da uspostave vezu sa odredom koji je operisao pored mađjarsko—jugoslovenske granice. Tu se desio ovaj nesretni slučaj:

Otišavši od baze oko 150 koraka, Ljubomir Dovatov se okliznuo u blatu i ispala mu je bomba-suknjiara koja je eksplodirala i ubila ga. Tako je poginuo jedan dobar borac koji je prošao žestoke bitke i zalagao se i položio život vršeći svoju boračku dužnost.

XII

FORMIRANJE NOVOG GNOO

Jednog dana sastali su se u bazi u Skenderovoj ulici Ante Vojnić-Purčar i Balint Vujkov sa Grgom Lulićem koji im je saopćio da se ukazuje potreba njihovog rada u gradu i da radi toga obojica treba da predju sa salaša u grad i da tu u III kvartu pomognu organizirati pokret Ivanu Vukoviću — Slikaru, koji je uspio u međuvremenu da organizira znatan broj ljudi.

Grgo Lulić je došao idući dan kod Ante Vojnić-Purčara u bazu da zajedno podju Blašku Rajiću, župniku Sv. Roke.

Dan je bio kišovit i na ulicama jedva je bilo koga. Pokrajnim ulicama brzo su stigli do plebanije i na zadnja vratašca ušli kod Blaška Rajića. Nisu dugo čekali i Blaško Rajić je otvorio vrata i pozvao ih u sobu. Kada su ušli, on im je pružio ruku, a zatim je, malo se nakašljavši upitao gledajući u Antu Vojnića, jer Grgu Lulića

Blaško Rajić

Grgo Lulić izložio je Blašku Rajiću stanje u vezi sa nedavnom provalom, kojom prilikom su pali u ruke, policije okupatora članovi Gradskog narodno-oslobodilačkog odbora, koji sada treba ponovo formirati i popuniti.

Blaško Rajić je pristao i odmah su se dogovorili da se u nedjelju održi sastanak radi formiranja novog gradskog odbora.

Sastanak je održan u nedjelju poslije podne u pet sati u plebaniji kod Blaška Rajića, a bili su prisutni: Blaško Rajić, Grgo Lulić, Slavko Rusk, dr. Mihajlo Prokeš, Ladislav Gros, Grgo Skenderović i Ruža Dudaševa.

Prvo je uzet na dnevni red izvještaj o radu narodno-oslobodilačkih odbora i o stanju pokreta uopće u Su-

još nije dobro poznao: — »A šta mi vi dobro nosite... hoćemo li skoro biti s obodni...?»

— »Uvjereni smo da hoćemo, — odgovorili su gotovo u isti glas ta dvojica, a onda je Ante Vojnić rekao: »Gospodine, ovo je povjerenik Narodno-oslobodilačkog pokreta i on želi da sa vama razgovara.»

Poslije toga njih dvojica su još jednom pružili jedno drugom ruku i Grgo Lulić je rekao svoje ilegalno ime — Diuro, a Ante Vojnić je otišao.

botici i okolini, koji je podnio Grgo Lulić, a zatim je predložena lista novog Sreskog narodno-oslobodilačkog odbora za Suboticu, koju je predložio Ladislav Gros. Lista je jednoglasno usvojena. Odbor je bio ovako sastavljen: predsjednik Blaško Rajić, I. potpredsjednik Slavko Ruski, II. potpredsjednik dr. Mihajlo Prokeš, sekretar Ladislav Gros, II. sekretar Grgo Lulić, blagajnik Grgo Skenderović, a od strane AFŽ je bila član odbora Ruža Dudaševa.

Grgo Skenderović

Odmah nakon formiranja odbora pristupilo se sastavljanju sadržaja za proglas gradjanima Subotice na slavenskom jeziku i na mađarskom jeziku.

Sastanak se završio u sedam sati uveče i za sve vrijeme trajanja policajci su se ne znajući ništa šetali oko plebanije i pogledali kroz prozor plebanije, ali nisu primijetili ništa sumnjivo u »četničkoj plebaniji«, kako su domaći i strani okupatorski fašisti nazivali crkvu sv. Roke Blaška Rajića, na kojeg su od njegovog izlaska iz zatvora u Budimpešti sve do oslobodjenja pojačano motrili i pazili.

Narodno-oslobodilački pokret u Subotici imao je i malu štampariju, koja je bila smještena kod Djurice Stevanovog. Tamo je Ladislav Gros umnogavao štampu pokreta, a pomagao mu je Nenad Stevanov. Umnoženo je na šapirografu više knjižica od kojih »Partizanska pie-

smar'ca«, »O mlitavcima« od Vladimira Nazora«, »Kako su sovietski seljaci dobili zemlju«, razni leci i proglas pred oslobodjenje, čiji je tekst sastavljen u plebaniji kod Blaška Rajića.

XIII.

RACIJE PO SUBOTIČKIM SALAŠIMA

Jednog dana je Grgo Lulić dobio pismo, koje je prošlo kroz četiri-pet ruku, u kojem mu javlja, da jedan mladi Bosanac, koji kao vojnik živi u njemačkom garnizonu, u Bajmoku traži vezu sa pokretom. On poručuje da se u jedinici sa njim nalazi još petstotina vojnika Bosanaca, koji će zajedno sa lakim naoružanjem preći na stranu partizanskih odreda, čim dobiju vezu sa ljudima iz Narodno-oslobodilačkog pokreta.

Vezu sa Bosancem je držao jedan seljak.

Grgo je, dastvar ispita, otišao sa Mirkom Borhanovićem u gostionicu kod Bačkinog igrališta, gdje je Bosanac obično svaki drugi dan dolazio. Oni su čekali dva sata, ali Bosanac toga dana nije došao u grad. Kada je sutradan došo i čuo da ga je čekao čovjek iz pokreta, on je bio toliko bijesan što mu nije uspjelo dovesti u stupicu rukovodioca NOO pokreta, da je dao da se nakon tri dana uhapsi seljak, koji je držao tobožnju vezu sa njim i druge ljude povezane u lanac, kroz koji je išlo pismo.

Tada su pohapšeni: učitelj Mirko Kurbanović, seljak sa Verušića Stipan Kovačić i drugi neki, kod kojih je žandarmerija otkrila baze.

Tako je propao pokušaj fašističkih zlikovaca, da navedu rukovodioca Narodno-oslobodilačkog pokreta u stupicu, da ih phapse i na taj način spriječe dalji razvoj Narodno-oslobodilačkog pokreta.

Oni su tada okrenuli drugu taktiku i počeli su da prave velike racije po salašima.

Okupator je upotrebio velike vojne snage i obično bi na nekoliko vojnih kamiona sa žandarmerijom i vojskom dojurio u red salaša i tu počeo premetačine, tražeći baze, vršeći najteži teror nad mirnim stanovništvom. Tom prilikom oni su ubijali male svinjare po strnjikama, koji su poplašeni njihovim pucanjem počeli bježati. Fašisti su ih iz mitraljeza kosili.

Nastali su ponovno dani puni neizvjesnosti i strahovanja i mnogi logoši-bjegunci sa rada i iz okupatorske vojske, kojih je bilo u to vrijeme u svim atarovima, u svim kukuruzima, morali su pod teškim uslovima, kada je kiša padala više od nedjelju dana, da žive pod kupama kukuruzovine i po ritovima i tek noću bi smjeli da se zavuku pod neku slamu i prespavaju do jutru.

Nastalo je stanje slično onome u kakvom se našla Mađarska 1918. godine, kada je također bilo na sve strane vojnika-bjegunaca, kojima je rat dodijao. Ali je narod dobro uočio da je ovo sadanje stanje nešto drugo, nego što je bilo prošloga rata. Onda su svi gledali da što prije pobacaju oružje i da se otresu svega što je imalo veze sa vojničkim životom; sada je narod bio zahvaćen oduševljenjem za borbu, ali ne za interese stranih osvajača-okupatora, nego za interese svog naroda, za pobjedu pokreta, kojemu je već najveći dio naroda prišao — za slobodu i oslobodjenje od fašizma.

Primjer herojske borbe Narodno-oslobodilačke vojske po Srbiji, Bosni, Hercegovini, Dalmaciji, Hrvatskoj, Makedoniji, Sloveniji i u svim ostalim dijelovima naše porobljene domovine, naučio je narod u Bačkoj da se samo sa oružjem u ruci može izvojevati potpuna i prava sloboda, a Narodno-oslobodilački pokret i partizanski odredi u ovim krajevima pokazali su živim primjerima narodu da se treba i mora odupirati, boriti, žrtvovati i gnati, ako se hoće slobodno živjeti. Partizanske akcije su pokazale da je narodno oduševljenje bilo sve veće, koliko su se akcije češće ponavljale i da ih nije mogao

zastrašiti nitko nikakvim terorom, ubijanjem i odvođenjem u logore, otkuda se najčešće vraćalo nje.

Sve veće pobjede Crvene armije dizale su u narodu duh i uvjerenje, da se kraj fašističke okupacije već sasvim približio. I dezerteri, koji su bez veze sa drugima živjeli po ritovima i kukuruzima znali su da se približava momenat, kad će Crvena armija preći Tisu. Svakog večeri žarilo se nebo sa te strane i čula se sve bliža grmljavina topova. Danju i noću prolazili su glavnom prugom vozovi, prazni za Novi Sad, a puni vojske i opreme za Suboticu. Okupator je pripremao povlačenje.

Deset dana prije oslobodjenja, okupatorske vlasti su pozvale neke ondašnje članove Dražinog pokreta u Suboticu i ponudile im vlast, ali su dražinovci to odbili, osjećajući se slabi i videći da u mjestu postoji dobro organiziran Narodno-oslobodilački pokret, koji će svakako preuzeti vlast.

Približio se čas oslobodjenja.

XIV.

KAKO JE UBIJEN KOMOROCI

Nekoliko nedjelja prije oslobodjenja, na zidovima kuća i javnih zgrada osvanule su parole ispisane kredom, ugljem ili crvenom farbom: »Svi u partizane«, »Sve za partizane«, »Dolje fašistički okupatori«, »Živjela nova Jugoslavija«, »Živio drug Tito«, »Živjela Crvena armija«, »Živio drug Staljin« i druge.

To je borbena antifašistička omladina Subotice, kojom je rukovodio Mirko Borjanović, pisanim parolama davala na znanje okupatorskim krvnicima, da duh otpora i borbe među omladinom sve više raste. I pod tim je narod vidio i osjećao da se sve više približavaju veliki dani oslobodjenja.

Međutim, ni naši borci nisu ustuknuli u izvršenju

svojih zadataka i u obračunavanju sa fašistima i zlikovcima svake vrste.

U to vrijeme, kada se desio slučaj sa mladim Bosancem našli su se u jednoj bazi na Pačirskom putu Grgo Lulić i Franjo Vojnić P. Žvake sa političkim komesarom odreda Jovanom Njaradijem-Stjenikom i uputili su se Pačirskim putem prema salašu roditelja Blaška H. Vojnića na Pavlovcu, gdje ih je čekao Ladislav Gros.

Jovan Njaradi

Kod 17. kilometra na siivačkom putu naišao je na karucama sa dva odlična konja nadbilježnik Sreza subotičkog d-r Komoroci. On je projurio pored njih i kad je bio jedno 20 metara udaljen od njih, naredio je kočijašu da zaustavi karuce i pozvao je Grgu Lulića i Stjenjku da dodju bliže. Oni su odmah prišli, da vide šta hoće.

D-r Komoroci ih je upitao, kuda idu i šta rade, a zatim je odmah strogim glasom zatražio od njih legitimacije. Stjenjka Njaradi je držao ispod mantila mitraljetku i na zahtjev da pokaže legitimaciju, on je trgao mitraljetu i uperio je prema d-ru Komorociju. »Ovo je naša legitimacija!« — rekao je Njaradi fašisti.

Komoroci se tada uplašio, digao ruke, a Grgo mu je izvadio revolver iz džepa. Zatim su ga pustili neka ide svojim putem. Međutim, kada je Komoroci odmaknuo deset metara, onda su se oni sjetili nečega i viknuli su neka sad on stane! Kočijaš je zaustavio karuce,

a njih dvojica su došli, stjerali Komorocija i napisali pismo upućeno mađarskim vlastima u Subotici, u kojem su zahtijevali da se puste učitelj Mirko Kurbanović, Stipan Kovačić, Slavko Ruski, Mladen Kutuzov i svi ostali rodeljubi, koje su fašisti pohapsili i držali u logoru u Bačkoj Topoli ili u armiji u Novom Sadu, i tek onda će pustiti kući d-ra Komorocija, koji će oštati dotle kao talac.

To pismo su predali kočijašu, koji je bio tako uplašen, da su mu dva puta uzde ispadale iz ruku, neka ga preda Komorocijevoj ženi, a ona već zna kuda treba sa tim ići.

Poslije toga Grgo Lulić je otišao na obližnji salaš kod Jose Mikovića, gdje je bila baza Franje Vojnić P. Žvake, a Njaradi je tjerao Komorocija u pravcu salaša Marka Stantića-Gurdje.

Odjednom se Komoroci sagnuo kao da će na cipelama pertlu zavezivati, a zatim se hitro kao panter ispravio i skočio na Njaradija, zadavši mu preko lica strahovit udarac bokserom. Njaradi je pao. Komoroci nije iskoristio da je tu situaciju da otme od Njaradija mitraljetu, nego je počeo bježati u istom pravcu, u kojem su dotle šli.

Za nekoliko sekundi Njaradiju se povratila svijest i on je dograbio mitraljetu i osuo nekoliko rafala za njim i pogodio ga. Komoroci je zateturao i nakon nekoliko koraka srušio se pod jednu slamu, a Njaradi je za čas bio pred njim na jedan korak. Zlikovac je bolnim licem pogledao u Njaradija i uzviknuo »Milost! Milost!«

Njaradi, sav krvav u licu sa rasječenim nosom, sav izbezumljen od bolova koje je osjećao okrenuo je mitraljetu i sasuo je čitav šaržer u njega.

Tako je završio jedan od najgorih fašističkih činovnika koji se u svakom poslu pokazivao okrutan i

nemilosrdan i velik protivnik ovdašnjeg življa kojeg je iskorišćavao bez milosrdja.

Poslije toga, saznajući šta se dogodilo, dojurili su Grga Lulić, Franjo Vojnić P. Žvako i Ladislav Gros i odveli su ranjenog političkog komesara do baze Bači N-mčevića, a ovaj ga je zatim prenio u grad da mu se ukaže liječnička pomoć.

Vijest o ubijstvu d-ra Komorocija proširila se munjevitom brzinom po svim salašima i narod je sa neopisivim zadovoljstvom prepričavao taj događaj. Došlo je vrijeme kada su neustrašivi borci za slobodu, jugoslavenski partizani, isto tako ubijali pod slamom fašističke zlikovce, kao što su fašisti 1942 godine ubili narodnog borca Josipa Merkovića i ujesen 1944 Borislava Mišića-Špricera. Došlo je vrijeme kada je narod preko svojih najboljih sinova, preko narodnih boraca i njihovih osvetničkih djela u ovim krajevima iz sveg glasa doviknu fašistima: »Oklo za oklo, zub za zub, smrt za smrt!« To ih je naučila sveta Narodno-oslobodilačka borba i najveći njezin sin maršal Tito, to ih je učila borba bratskog sovjetskog naroda pod genijalnim vodstvom maršala Staljina.

XV.

PRIPREME ZA PREUZIMANJE VLASTI

Pred oslobodjenjem na četiri dana, 6 oktobra 1944 godine, partizani su poručili policiji okupatora da bude u »žutoj kući« u petak, jer će tada doći jedna delegacija koja će pregovarati sa njima o primo-predaji vlasti u gradu.

6 oktobra uvečer u 9 sati Jovan Mikić-Spartak, Miloš Tadijin, Vojin i Jovan Njaradi-Stienjka došli su automobilom pred »žutu kuću«, ali u njoj nisu našli nikoga. Sva policija se evakuirala na stanicu. Spartak i Tadi-

jin su ušli u »žutu kuću«. Njaradi je ostao pred poštom, a Vojin je pred »žutom kućom« čuvao stražu.

Prije toga oni su svratili kod sestre Lajče Jaramazovića gdje su ih dočekali Ladislav Gros, Grgo Lulić i dr. Slavko Kuzmanović-Daša.

Iz »žute kuće« oni su otišli na poštu, ali su tamo našli samo poslužitelja, koji im nije htio otvoriti vrata. Onda su mu rekli, neka otvori, jer su pred vratima Rusi i partizani. Kada je poslužitelj otvorio otišli su u centralu, ali nisu našli ni dežurnog činovnika, ni jedne telefoniškinje. Mikić je sa poslužiteljem sjeo u auto i otišao u stan dežurne činovnice. Kada je došla, činovnica je dala vezu sa Bačkom Topolom.

Kada se javio komandant logora, Spartak mu je odavde telefonirao da su jugoslavenski partizani zauzeli Suboticu i traži da se puste na slobodu svi politički zatvorenici koji se nalaze u logoru. Komandant je odgovorio da razumije i da prima na znanje. Zatim je tražena veza sa Tavankutom, gdje je također javljeno žandarmerijskom naredniku tavankutske stanice da je Subotica zauzeta, a on je odgovorio, da će odmah dati mjesto partizanima bez ikakvog otpora. Isto tako tražena je veza sa Bajmocom i komandant Bajmoka je također primio na znanje vijest o zauzimanju Subotice i rekao je da se neće protiviti sa svojim jedinicama.

D-r Slavko Kuzmanović

Time je razgovor sa okolnim mjestima bio završen. Zatim su pošli prema željezničkoj stanici. U to je naišao jedan teretni automobil. Oni ga zaustave i upitaju šofera kamo ide. Šofer je odgovorio da nosi stvari policije na stanicu za utovar. Miloš Tadijin mu je oduzeo revolver i ključ od auta, istjerali su ga, a zatim su sjeli u auto i pošli prema Tavankuta.

U bazi kod Lajče Jaramazovića. U sredini Jovan Mikić

U Tavankutu na stanici pored salaša Lajče Jaramazovića čekalo je 11 seljačkih kola sa kojima su zatim produžili put u selo. Kad su ušli u selo, komandant je izdao naredjenje za raspored, a Lajčo Jaramazović je poslan na usmene pregovore sa žandarmerijskim narednikom. Kada su pregovori bili završeni, sva žandarmerija, njih oko 80 na broju, izišla je pred kasarnu i predala se bez oružja, 110 pušaka, 50 šinjela, dvije pisalice mašine, mnogo vojničkih čebadi — to je bio do tada najveći ratni plijen.

Poslije toga komandant Spartak je izdao naredjenje da se plijen prenese u bazu na salašu Lajče Jaramazovića, a njih petorica sa Lajčom otišli su na tavan-kutsku stanicu i tamo su dobili još 18 pušaka i prerezali telefonske veze sa Suboticom. Odavde su krenuli u bazu gdje ih je oduševljeno dočekala masa svijeta,

koja se slegla iz Tavankuta i okoline. Tu se odmah 80 onladinaca prijavilo dobrovoljno u vojsku, u Bačko-baranjski partizanski odred.

Toga dana slegla se fašistička žandarmerija iz ostalih mjesta na mnogo kamiona u Tavankut i počela vršiti teror nad stanovništvom. Partizani su pozvali narod da se sklone kod njih u bazu. Očekivalo se da će velike žandarmerijske snage napasti i bazu, ali su partizani odlučili dati otpor. Međutim oni se nisu pojavljivali.

Sutradan partizani su krenuli od stanice do stanice i tamo razoružavali stražare, a kad su se vraćali, zarobili su na Somborskom putu dva gestapovca koji su iz Bajmoka za Suboticu nosili vojne izvještaje. U ruke je pao i jedan odličan motocikl.

Jedan njemački voz pokušao je na putu za Suboticu da izvrši napad na partizansku bazu kod Lajče Jaramazovića, ali su partizani bacili prugu na jednom mjestu u zrak tako da napad nije mogao biti izvršen.

XVI.

SUSRET SA CRVENOM ARMIJOM

Uveče u šest sati 8 oktobra 1944 štab partizanskog odreda BB operativne zone primio je izvještaj da su prethodnice Crvene armije zaposjele sve glavne drumove ulaska u Suboticu.

Idućeg dana partizanski odred, pojačan dobrovoljcima, krenuo je u stroju prema Subotici, a u Malom Bajmoku desio se prvi susret između partizana i herojske Crvene armije.

U jednoj kućici na kraju Malog Bajmoka Rusi su smjestili svoj štab. Komandant Spartak i zamjenik Miloš Tadijin otišli su u štab da se pozdrave sa Rusima. U štabu je bio jedan poručnik i više drugih ruskih oficira. Susret sa oficirima Crvene armije bio je neiskazano srdačan i dirljiv. Oni su se grlili i ljubili i suze

su im navirale na oči. Nakon pozdrava odmah su povedeni zajednički razgovori i savjetovanja, kako će se izvršiti napad na željezničku stanicu, gdje je bilo još jakih neprijateljskih snaga. Zatim je odred krenuo pravo do centra grada, a pred strojem je nošena nova jugoslavenska zastava. U centru grada su se razdijelili u dva streljačka lanca, a komandant bataljona Felegi Tivadar-Radenko je dobio zadatak, da sa jednom četom osigura i očisti veliku poštu.

XVII.

NAPAD NA ŽELJEZNIČKU STANICU

Tri čete su pošle da zauzmu stanicu, a takodjer se toj operaciji priključio Felegi Tivadar, pošto na pošti nije bilo nikoga.

Raspored je bio takav, da komandant Jovan Mikić-Spartak sa zamjenikom Milošem Tadijinim i četom komandanta bataljona Felegi Tivadara zaobidje stanicu sa desne strane, odnosno sa južne strane i da razvije čete tako, da one napadaju i sa istočne strane. Komandant bataljona Fabijan Andri-Rinaldo da sa jednom svojom četom zaobidje stanicu sa lijeve strane, odnosno sa sjevera i da razvije četu tako, da ona napada i sa sjeverne strane, a isto tako da se sastane sa Mikićevom četom. Komesar odreda Jovan Njaradi sa jednom Rinaldovom četom da napada sa zapadne strane na ulazna vrata od stanice i da prvi otvori vatru na neprijatelja, da bi privukao pažnju na sebe, kako bi se drugi mogli nesmetano prebaciti na svoje položaje.

Nalazili su se svega 200 metara od stanice. To je bilo oko 11 sati uveče. Vrijeme je bilo kišovito i oblačno, sitna kiša je padala. Tama je bila toliko gusta, da su se predmeti jedva na nekoliko metara mogli nazirati.

Madjarska fašistička vojska otvorila je vatru na partizane, čim ih je stražar primjetio. Naši borci su se podvlačili ispod njihove vatre do na 50 metara, a onda je Mikić komandovao da se otvori vatra, a u isto vrijeme počele su i druge čete da pucaju prema stanicu. Sa desne strane je ravnomjerno i bez prestanka radio puškomitraljez, a s lijeve strane najviše su padale bombe. Za nepunih petnaest minuta bila je opkoljena cijela stanica, a madjarska fašistička vojska povukla se iz vagona u samu zgradu stanice i tu davala ogorčeni otpor. Borba je bila žestoka i prenosila se više u samu zgradu. Komandant Jovan Mikić-Spartak je ušao u lijevo krilo stanice na jedna vrata prvi. Na druga dvojica vrata su ulazili zamjenik Miloš Tadijin i politički komesar Njaradi.

Kada je komandant otvorio vrata, odmah je viknuo: »Ruke gore!« U isto vrijeme je jedan žandarmerski kapetan uperio revolver na komandanta, Spartak je u tom času povukao obarač svoje mitraljeze, da preduhitri neprijateljskog oficira. Ali — mitraljeza je otkazala poslušnost. U sljedećoj sekundi, kada je fašistički oficir vidio, da je Spartakova mitraljetka zatajila, on je otvorio vatru iz svog pištolja i pogodio ga na više mjesta, a jedan metak je prošao pored samog srca.

Drugovi su komandanta izvukli iz sobe i zatvorili vrata, a onda je dotrčao zamjenik komandanta Miloš Tadijin, otvorio vrata samo na pola i gurnuvši unutra cijev puškomitraljeza iz neposredne blizine otvorio vatru na madjarske fašističke vojnike. Nije prošlo ni 15 minuta, a sva madjarska vojska, koja se nalazila na stanici, predala se. Poslije završene bitke, nakon prebrojavanja, pronašlo se 40 teševa madjarskih fašističkih vojnika.

Teško ranjeni komandant partizanskog odreda BB operativne zone Jovan Mikić-Spartak unešen je u le-

dnu sobu, gdje su se oko njega okupili politički komesar Jovan Njaradi, zamjenik Miloš Tadijin, sekretar štaba Marica G. Matijević i drugi najbolji njegovi drugovi i saradnici. On je ležao blijed, ali je bio još pri svijesti. Upitali su ga, gdje je ranjen, a on je teško odgovorio da je u mišicu i ispod pluća. Raspasali su ga i pogledali: rana nije krvarila. To je bilo opasno unutrašnje krvarenje. Spartak je okrenuo lice svom zamjeniku i izdao svoje zadnje naredjenje, da primi komanda: u svoje ruke i da Suboticu brani, ako ustreba, do posljednjeg borca. Zatim je sa teškim uzdahom rekao: »Ja sam vršio svoju dužnost, moja misija je završena — Subotica je slobodna!« Drugovi i drugarice su ga tješili da će operacija uspjeti i da će on još ozdraviti, ali su okretali lica u stranu i plakali da on ne vidi. Zatim su ga na jednoj klupi odnijeli u bolnicu.

Kada se ostatak fašističke vojske predao, parizani su sproveli u jednu kafanu njih 160. U isto vrijeme novi komandant Miloš Tadijin dobio je izvještaj da se tri fašistička kamiona puna vojnika nalaze pred Gradskom kućom. On je uzeo sa sobom 25 vojnika i crvenoarmejaca i krenuo prema Gradskoj kući, ali se fašistička vojska povukla u pravcu Bajce.

XVIII.

SPARTAK JE POGINUO — ALI SUBOTICA JE SLOBODNA

Noću pred samo oslobođenje zasjedali su rukovodioci Narodno-oslobodilačkog pokreta u kući Lajče Jaramazovića, a pretresalo se pitanje proširivanja Gradskog narodno-oslobodilačkog odtora.

U isto vrijeme vodile su se borbe oko osvajanja stanice i jedan kurir je stalno dolazio i obavještavao rukovodioce: Ladislava Grosa, Grgu Lulića, Lajču Jaramazovića i dr. Slavka Kuzmanovića o toku borbe.

Nešto poslije ponoći došao je kurir i javio tužnu

viest da je Jovan Mikić-Spartak u borbama teško ranjen. Kada su čuli za ovu vijest, smjesta su otišli na stanicu Ladislav Gros, Grgo Lulić, Lajčo Jaramazović, Mirko Borjanović i još neki drugovi.

Njega su susreli kako ga nose na uglu Bene Sudarevića i Vilsonove ulice. Bio je još pri svijesti, kad mu je Grgo rekao da će biti još sve dobro. On je svijesno odgovorio da neće biti dobro, jer su mu crijeva prokinuta, ali je glavno da je grad oslobođen. Zatim su ga naizmjenično nosili do dr. Marcele Jagića, a kad mu ona nije mogla ništa pomoći, otišli su kod spasavalaca i odnijeli ga u bolnicu. U bolnici je liječnički konzilium ustanovio da je rana smrtonosna. Zrno mu je na tri mjesta prokinula crijeva. Ujutru 11 oktobra 1944 godine on je sklopio oči u svojem rodnom gradu u kojem je proveo djetinjstvo i mladost, za kojeg se borio i za čiju slobodu je položio svoj mladi život.

Tako je nakon teških i slavnih podviga u Subotici i okolini, koji su mu donijeli legendarno ime pravog junaka, Spartak u borbi pao smrtonosno pogodjen, na samoj ivici slobode u kojoj je sa teškim ranama proživio svega još nekoliko sati. Poginuo je i umro položivši svoj život za slobodu naših naroda u svitanju nove zore koja je zasjajala nad tlom naše svete domovine najprije tu, na beskrajnim vojvodjanskim ravnicama, među mirnim tihim ljudima Bačke, koje je on sa svojim odredom i svojim primjerima i djelima ponukao iz plamteće mržnje prema fašističkim zavojevačima na borbu, na akciju. On se susreo uoči svoje pogibije sa herojskim sinovima slavnog sovjetskog naroda, sa oprobanim ratnicima Crvene armije, sa kojima je vodio posljednju bitku za oslobođenje našeg grada i tu je njegova krv potekla i izmješala se sa krvlju palih crvenoarmejaca, zapečativši na taj način i sa svoje strane naše vječno bratstvo i prijateljstvo. Njegovo plemenito i junačko srce prestalo je kucati,

ali će uspomena na njegovu ličnost, djela i podvige živjeti vječno, i pokoljenja će govoriti o žrtvi i polaganju njegovog života za oslobodjenje grada Subotice.

Svake godine, kada na našim plodnim bačkim ravnicama zašume i na vjetru se zaletavaju zelene stabljike nepreglednih parcela kukuruza, naši ljudi će se sjetiti da je ovuda nekad on prolazio i svojom osvetničkom rukom komandovao i izvršivao protjerivanje fašističkih izroda i okupatora sa sjevernih granica naše divne otadžbine. Pao je, ali će sloboda vječno sijati nad našim narodima, slavnim ratničkim sinovima, Titovim pokoljenjem, nad novom Titovom Jugoslavijom.

Neka mu je vječna slava!

XIX.

POGIBIJA FELEGI TIVADARA

Tri dana prije oslobodjenja dijeljene su članovima pokreta fotografije druga Tita pravljene u radnji »Viki« i fotografskoj radnji Ane Voinić-Pučar. Mnogi su tada prvi puta vidjeli lik maršala Tita.

U noći između 10 i 11 oktobra jedna grupa članova narodno-oslobodilačkog pokreta, među njima Ivan Vuković-Slikar, Franjo i Josip Pančić i omladina iz Aleksandrova i drugih dijelova grada, sa kojom je rukovodio Mirko Borianović, prošli su ulicama manifestirajući sa uzvicima: »Živjela narodno-oslobodilačka vojska! Živio njen vrhovni komandant drug Tito! Živjelo oslobodjenje Subotice! Živjela slavna Crvena armija! Živio vodje sovjetskih naroda maršal Staljin! Živjela nova demokratska federativna Jugoslavija!« i druge parole. Ujutru 11 oktobra pošla je iz III. kruga grupa manifestanata na čelu sa Franjom Voinić-Pučarom, Žvakom, Antunom Voinić-Pučarom i Lazarom Pećem Beogradskim putem gdje su je na zavijutku dočekali Ladislav Gros, Grga Lulić i Blaško Stražarković po-

dijelivši među manifestantina slike maršala Tita. To jutro je narod Subotice prvi put vidio kako izgleda prvoborac Narodno-oslobodilačkog pokreta, maršal Tito. Manifestanti su prošli kroz III. i IV. kvart, zatim su prešli u V. kvart, gdje su pred rodnom kućom narodnog mučenika iz 1941 godine Antuna Suturovića pronijeli jugoslavensku i crvenu zastavu, za koje je i on dao svoj život. Takodjer su išli pred kuću izmučenog narodnog borca dr. Obrada Subotina.

Na Bajskom groblju još su se tu i tamo vodile borbe sa ostacima mađarsko-fašističke vojske.

Manifestanti su zatim prešli u Aleksandrovo, gdje ih je narod oduševljeno dočekao, a rukovodilac omladine Mirko Borianović održao je govor. Narod iz Aleksandrova se okupljao oko manifestanata i govornika, koji su nakon tri i po godišnjeg nacionalnog ugnjetavanja prvi puta mogli narodu da govore svojim maternjim slavenskim jezikom. Narod je bio dirnut, stare žene su dohvatale krajeve od marama i brisale suze radosnice.

Istoga dana prije podne pao je u borbi komandant bataljona Tivadar Felegi-Radenko, po narodnosti Mađjar.

Njegov partizanski odred izgubio je u radosnim danima oslobodjenja Subotice neustrašivog, vjernog i ustrajnog borca Narodno-oslobodilačke borbe. Tivadar Felegi je bio po narodnosti Mađjar, jedan od onih iskrenih antifašista koji je u okupatorskim mađarskim bordama vidio ne svoju braću i sunarodnike, nego izbezumljene fašiste koji su svojim djelima uprljali ime i nebrojeno puta se ogriješili o mađarsku nacionalnu čast. Radi toga je on stupio u Fruškoj Gori u partizanske odrede, ostavivši kao jedinac svoje bogate roditelje, i našao se pun idealizma u redovima onih koji su dosljedno, ustrajao i beskompromisno udarali po fašističkim zlikovcima, domaćim i stranim. Polaganjem svojeg života za oslobodjenje Subotice i

demokratske federativne Jugoslavije Tivadar Felegi je pokazao da je dostojan sljedbenik slavnih antifašističkih boraca iz mađarskih brigada u španskom građanskom ratu i boraca slavne mađarske »Petefi-brigade« u narodno-oslobodilačkom ratu. On je sa svoje strane doprinio da se putem borbe na temelju žrtava zbijaju redovi antifašističkih snaga bez obzira na nacionalnost pojedinaca, na vjeroispovijest i druge razlike. Narodi Subotice će se vječno sjećati pogibije antifašističkog borca i komandanta Tivadara Felegija, a njegova protekla krv bit će neizbrisivi trag za kojim će polaziti u borbi protivu ropstva, tiranije i fašizma i ostali sinovi mađarskog naroda koji žive u Vojvodini i Jugoslaviji i na taj način će se slobodoljubivi narod Djerđa Dože i Petefija udružiti sa našim slobodoljubivim narodima koji su dali Matiju Gupca i najslavnijeg svog sina — maršala Tita.

Na svim zidovima po gradu pojavila su se dva nova oglasa, na slavenskom i mađarskom jeziku. Jedan je bio Proglas štaba subotičkog partizanskog odreda BB operativne zone na dan 11 oktobra 1944 da su okupatorske snage tučene i gonjene od jedinica NOVJ i njenih saveznika i da partizanski odred oslobadjajući grad Suboticu zavodi svoju vojnu odnosno građansku vlast. U istom momentu prestaje svaka vlast okupatora. U Proglasu se dalje poziva građanstvo na red i rad i na pokoravanje naredjenjima novih vlasti i da se pruži puna pomoć radi što bržeg sredjivanja prilika i omogućavanja normalnog života i rada u mjestu.

Drugi plakat je bilo uokviren crnim i objavljivao je građanima da je drug Jovan Mikić-Spartak, komandant subotičkog partizanskog odreda BB operativne zone, posljednjeg dana u borbi sa krvavim Hortijevim banditima položio svoj život u temelje nove slobodne, demokratske i federativne Jugoslavije.

Narod je zastajkivao pred plakatima i radozno čitao.

XX.

SVEČANA JAVNA SJEDNICA GNOO

U srijedu po podne u šest sati održano je u vijećnici Gradske kuće prvo legalno zasjedanje Gradskog narodno-oslobodilačkog odbora Subotice.

Zasjedanje odbora je otvorio Blaško Rajić, te je u svom govoru pozdravio i prisutne predstavnike Crvene armije, podvlačeći veliki značaj njenog učešća u oslobodjenju Subotice i slaveći njenu veličanstvenu pobjedu. Dalje je u svom govoru Blaško Rajić istakao neprocjenjivu ulogu Crvene armije u oslobodjenju svih porobljenih naroda Evrope, a naročito slavenskih naroda. On je govor završio riječima:

»Želim da se herojska Crvena armija osjeća na našoj rodnoj grudi, u našem gradu, kao kod svoje kuće.«

Zatim je uzeo riječ Grgo Skenderović, koji je na ruskom jeziku pozdravio izaslanstvo Crvene armije i iznio osjećanje zahvalnosti našeg naroda prema borcima Crvene armije i prema velikom Staljinu. Isto istakao je veličinu toga dana kada su se dvije bratske vojske našle u srdačnom zagrljaju.

Nastupio je svečan momenat — predstavnik Crvene armije, potpukovnik Jefim Ščerban, održao je kratak govor u kome se zahvalio preko prisutnih odbornika grada Subotice na pozdravima građanstva koje je tako lijepo dočekalo Crvenu armiju, pozdravio je bratske jugoslavenske narode i slavnu Narodno-oslobodilačku vojsku Jugoslavije, istakavši da je ona mnogo pomogla Crvenoj armiji u oslobodilačkim borbama. On je zatim naglasio da će Crvena armija nastaviti borbu do konačnog uništenja fašizma i da narodi Sovjetskog Saveza poznaju i vole sve narode

PROGLAS

ŠTABA Subotičkog Partizanskog Odreda B. B. operativne zone na dan 11. X. 1944.

U momentu kada razbijene okupatorske i izdajničke snage tučene i gonjene od jedinica **NOVJ** i njenih saveznika, beže glavom bez obzira, jedinice **NOVJ** ulaze u mesto, oslobađajući ga i zavode svoju vojnu odnosno građansku vlast. Ovom momentom prestaje svaka dalja vlast okupatorskih i izdajničkih jedinica, a vlast jedinica **NOVJ** stupa na snagu.

Pozivamo sve predstavnike vojnih i civilnih nadležnosti u momentu da odmah izvrše predaju licima odredjenih za to od strane vlasti oslobodilačke vojske. Vojna vlast **NOVJ** garantuje ličnu i imovnu bezbednost svima onima koji se svojim radom i držanjem nisu ogrešili o interese **NOVJ** u toku njegovog trajanja.

Sve građane pozivamo na red rad i pokoravanje naredjenjima naših jedinica. Dužnost je svakog građanina da pruži punu pomoć vlastima oslobodilačke vojske radi što brzeg sredjivanja prilika i omogućavanje normalnog života i rada u mestu.

Svaki pokušaj rovanjenja protiv vojnih vlasti oslobodilačke vojske od strane eventualno zaostalih okupatorskih i izdajničkih vojnika ima se obavezno prijaviti vojnim vlastima **NOVJ** a pojedince prokazivati.

Sve oružje i vojnička sprema bilo kakve vrste, bilo vlastito ili ono što je ostalo od neprijatelja u mestu, mora se u najkratcom roku predati našim vojnim vlastima. Pozivaće se na najstrožiju zakonsku odgovornost svaki onaj ko pokuša zadržati, prikriti ili upropastiti oružje ili vojničku spremu, kao i svaki onaj ko drugome da to učini.

Takođe treba predati i svu drugu imovinu neprijateljske vojske i bivše države, koja je ostala u mestu iza odlaska neprijateljskih i izdajničkih snaga.

Do odobrenja zabranjuje se svakome licu napuštanje mesta u bilo koju svrhu, kako pojedincima tako i grupama. Mogu se kretati samo ona lica koja za to imaju dozvolu vojnih ili pozadinskih vlasti **NOVJ**.

Od samih vas, vašeg držanja i vaše pomoći vojnim i građanskim vlastima **NOVJ** zavisi brzo sredjivanje prilika i omogućavanje normalnog života i rada u mestu.

Smrt fašizmu! - Sloboda narodu!

Subotica, 11 oktobra 1944.

Politički komesar:
Milorad Jovan S. r.

Komandant:
Miloš Jovan S. r.

Jugoslavije. Zatim je čestitao građanstvo Subotice oslobodjenje.

U ime Narodno-oslobodilačke vojske Jugoslavije pozdravio je izaslanstvo Crvene armije komandant partizanskog odreda BB operativne zone Miloš Tadijin. On je iznio velike teškoće i patnje koje je imala naša vojska da prebrodi u svojoj borbi na putu na kojem su pale ogromne žrtve. Opisao je junački lik poginulog komandanta partizanskog odreda Jovana Mikića-Spartaka.

Istakao je da će **NOVJ** i poslije oslobodjenja naše domovine nastaviti borbu zajedno sa herojskom Crvenom armijom do potpunog uništenja fašizma.

U ime Komunističke partije Jugoslavije govorio je Ladislav Gros koji je opisao veliku ulogu Partije u organiziranju i rukovodjenju oslobodilačkih borbi. Zatim je govorio o razvoju narodno-oslobodilačkog pokreta koji se pretvorio u veliki narodni ustanak, zahvaljujući rukovodstvu Komunističke partije Jugoslavije na čelu sa maršalom Titom.

Ladislav Gros je zatim govorio o oduševljenom prijemu na koji su naišli naši partizani u Sjevernoj Bačkoj, a naročito među Hrvatima-Bunjevcima. Oni su dali sve od sebe da se odred ne samo održi već

Potpukovnik Mihail Panfilovič Aljabin, prvi komandant Subotice

i razvije do moćnog činioca oslobodilačke borbe u ovom kraju.

U ime Glavnog NO odbora za Vojvodinu govorio je d-r Slavko Kuzmanović, koji je iznio značaj narodno-oslobodilačkih odbora kao glavnog pomagača partizanskih odreda od samog početka narodno-oslobodilačke borbe. Kao predstavnik istinske demokratske vlasti narodno-oslobodilački odbori uspjeli su da organizuju i uzdignu narodne mase do tog stepena da su u oslobodilačkoj borbi svi narodi uzeli učešće bez obzira na vjersku i političku pripadnost i socijalne razlike. Naglasio je da je odbor grada Subotice odbor u kome su došli do izražaja svi narodni i društveni slojevi, čime će se djelo narodnog oslobodjenja učvrstiti i stvoriti sretniju budućnost.

Za vrijeme zasjedanja prisutni su oduševljeno i dugo klicali novoj federativnoj demokratskoj Jugoslaviji, Sovjetskom Savezu, maršalu Staljinu, maršalu Titu, Crvenoj armiji, Narodno-oslobodilačkoj vojsci i saveznicima.

Poslije svečanog dijela započeo je radni dio zasjedanja. Sekretar narodno-oslobodilačkog odbora za grad Suboticu pročitao je imena članova odbora, pa je predložio za gradonačelnika Lajču Jaramazovića, posjednika, istakavši njegov značajan rad u Narodno-oslobodilačkom pokretu. Naglasio je borbenost i odanost Lajče Jaramazovića u stvari oslobodjenja. On nije štedio materijalne i političke mogućnosti da doprinese učvršćenju pokreta i održanju partizanskog odreda, te se tako ukazuje kao najdostojniji za ovo visoko mjesto.

Prisutni su sa odobravanjem primili ovaj prijedlog, čime je Lajčo Jaramazović jednoglasno izabran za predsjednika Narodno-oslobodilačkog odbora oslobodiene Subotice.

Poslije toga izabrani su sljedeći odbori: odbor za ispitivanje i utvrđivanje krivica za vrijeme okupacije, kao i ratnih zločinaca. U odbor su izabrani Lazar Vu-

ković, bivši državni tužilac, d-r Karolj Kovač, advokat, i Ivan Tešić, advokat.

Odbor za procjenu i utvrđivanje štete nastale za vrijeme okupacije: Vasa Nikolić, Julka Sekulić-Djelmiš, Božo Dulić, inženier i Lozan Mihaljčević.

Kulturno-prosvjetni odbor: d-r Vojislav Ostrogonac, Spasenka Kurbanović, Dragoslav Jovanović, profesor, Amalija Vidaković, profesor.

Redakcioni odbor: Ladislav Gros, Žiga Kek, sveštenik, Ruža Dudaševa, Tima Dimitrijević i Dojčilo Mitrović, novinar.

Odbor za normaliziranje privrednog života: Lajčo Jaramazović, posjednik, Mića Skenderović, advokat, Ljubomir Ninkov, vlasnik knjižare, Ernest Gubičak, radnik, i Djura Stevanov, zemljoradnik.

Zatim je riješeno, da se komandant Jovan Mikić-Spartak i Tivadar Feleg-Rudenko, kao i crvenoarmejci, koji su pali prilikom oslobodjenja Subotice, sahrane u zajedničku grobnicu pred Gradskom kućom, gdje je ranije bio spomenik Cara Jovana Nenada i da se na tom mjestu kasnije podigne veličanstveni spomenik.

Vodilac zapisnika Julka Sekulić-Djelmiš pročitala je uputstva o organiziranju narodnih vlasti na oslobodjenoj teritoriji i o njihovim zadacima. Sekretar Ergo Lulić, predložio je, da se pošalju pozdravni telegrami vrhovnom komandantu NOVJ maršalu Jugoslavije Titu, Komunističkoj partiji Jugoslavije, Antifašističkom vijeću narodnog oslobodjenja Jugoslavije, Nacionalnom komitetu i Glavnom narodno-oslobodilačkom odboru za Vojvodinu, što je sve jednoglasno primijeno. Nakon ovoga prva sjednica u oslobodjenoj Subotici završena je, a prisutni članovi Gradskog NO odbora napustili su dvoranu velike vijećnice.

Sljedeći dan u gradu nije još nastao potpuno normalan život. U okolinu i sam grad koncentrirala su se sve više trupe Crvene armije, koje su se spremale da

izvrše nove prodore u pravcu Dunava prema Baji i Bezdanu, da tako odrežu glavninu njemačkih snaga, koje su još uvijek držale prijestolnicu Vojvodine — Novi Sad i prijestolnicu Jugoslavije — Beograd.

XXI.

SAHRANA JOVANA MIKIĆA

U petak poslije podne u tri sata sakupilo se ogromno mnoštvo svijeta, koje je prekrilo sav Trg Slobode i Trg Eduarda Erio. Tu je počela svečana sahrana komandanta BB operativne zone, koji je slavno poginuo u borbi sa mrskim okupatorima na noć 11 oktobra 1944 godine, komandanta bataljona Radenka-Tivadara Felegija i četiri crvenoarmejca, koji su na prilazima Subotice položili svoje živote, mnogo hiljada kilometara udaljeni od svoje domovine, za voljenu bratsku Jugoslaviju, za čast i slobodu Crvene armije i sovjetskog naroda.

Odjednom, sa sjeverne strane prema pozorištu gomila svijeta se malo razmaknula da propusti zemne ostatke junaka donošenih na lafetima uz pratnju šest protivavionskih topova, te jedne čete naše vojske i jedne čete crvenoarmejaca. Pogrebu je prisustvovao ogroman broj građanstva, svi članovi Narodno-oslobodilačkog pokreta zaslužni za oslobodjenje grada i pretstavnici naših novih narodnih vlasti. Od strane društava su prisustvovali pogrebu članovi i članice hrvatskog pjevačkog društva »Neven«, i srpskog pjevačkog društva »Graničar«, te članovi Komunističke partije Jugoslavije, omladinske antifašističke organizacije, Pučke kasine i Hrvatskog doma.

Pored još svježe građene grobnice stajali su članovi porodice i udovica junaka Jovana Mikića-Spartaka sa sinčićem, njegova sestra sa mužem i sinom, kao i ostala rodbina, pretstavnici katoličke i pravoslavne crkve svi duboko potreseni ovom tužnom pogrebnom svečanosti.

Prije početka crkvenih obreda, održao je govor kapetan Crvene armije N. Železnij.

On je u svom govoru rekao, da su heroji, koje sahranjuju, poginuli u borbi za čast Subotice i Jugoslavije. Naglasio je, da će se Crvena armija boriti sve do kraja do potpunog uništenja fašizma, koji je još prije tri i po godine i više porobio mnoge slavenske narode.

— Naš veliki drug, maršal Staljin, — rekao je kapetan Železnij, — i vaš maršal Tito pozvali su svoje narode da unište krvavi fašizam i narodi su poslušali svoje velike vodje i na djelu pokazali, da će izvršiti zadatke i da će moći uništiti fašizam. Gordi Subotici je bila izmučena od krvavih ugnjetača, okupatora, Mađara-fašista. Jugoslavenski partizani latili su se oružja protiv njih i protjeruju ih iz svoje zemlje uz našu pomoć. A naši krasnoarmejci poginuli su za čast i slobodu gorde Subotice, koja je ovdje — koliko znam — vjekovima čuvala i očuvala slavenski karakter grada na sjevernom pojasu južnog slavjanstva protiv tuđih osvajača. Vaš

veliki Mikić umro je za velike ideje: za slobodu i čast svoga naroda! On je bio velik junak i značajna ličnost u partizanskim odredima Jugoslavije, koji se bore rame uz rame sa Crvenom armijom. Slava Jovanu Mikiću i svim poginulima za čast Subotice i Jugoslavije. Smrt fašizmu! — uskliknuo je na kraju kapetan Železnij, na što je ogromna masa prisutnog svijeta odgovorila u jedan glas, novim pozdravom: »Sloboda narodu!«

Poslije toga održao je na ruskom jeziku odličan govor paroh srpske pravoslavne crkve Dragutin Simić.

Rimokatolički svećenik Stipan Vujković izvršio je zatim crkveni obred uz asistenciju još dva svećenika, a prota Djordje Nikolić sa ostalim svećenicima opojao je narodne junake.

Zatim je govorio kratko, vojnički, komandant oslobodilačkih trupa Crvene armije gardijski potpukovnik Mihail Panfilović Aliabin, a u ime Narodno-oslobodilačkog odbora grada Subotice govorio je drug Grgo Skenderović.

Govorili su još: major Crvene armije Sivoljnoj, načelnik štaba potpukovnik Bar i komandant Jugoslovenskih partizanskih odreda BB operativne zone Miloš Tadijin, koji se kratkim i dirljivim govorom oprostio od svog pokojnog druga i komandanta Spartaka.

U ime građanstva govorio je Lajčo Jaramazović, a u ime Komunističke partije Jugoslavije Ladislav Gros, u ime Antifašističke fronte žena govorila je Jaramazović Matia. Poslije su govorila još dva oficira Crvene armije i onda su zemni ostaci junaka spuštteni u grobnicu uz počasnu paljbu iz pušaka jugoslovenske vojske i 5 brzometnih protuavionskih topova Crvene armije.

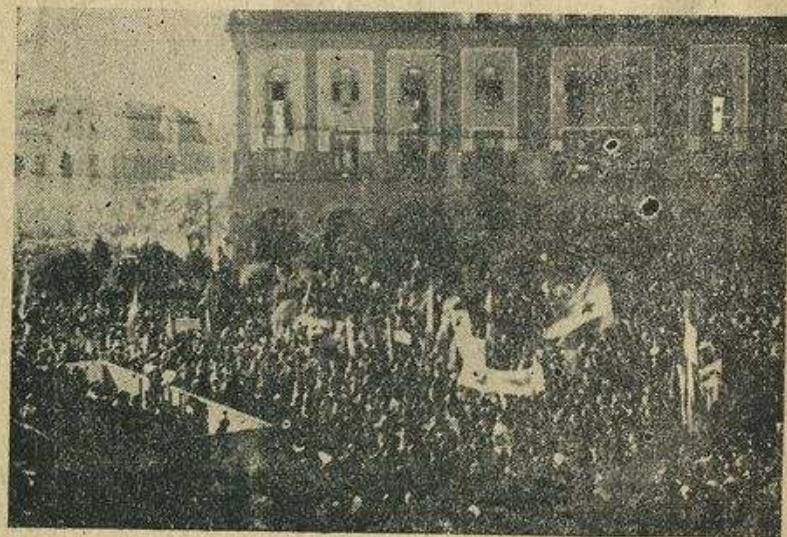
Poslije toga su na grobove položeni nebrojeni vijenci organizacija, prijatelja i štovatelja pokojnog Mikića i drugova.

ZAPOČEO JE NOV ŽIVOT

Oslobodjena Subotica je u tim prvim danima bila vrh ofanzivnog klina Crvene armije između Tise i Dunava, gdje su se i dalje vodile ogorčene borbe. Nijedno veće mjesto u Bačkoj nije bilo još tada oslobodjeno. Grad duže vremena nije imao saobraćajne željezničke veze sa drugim mjestima, a i kasnije, kada je na željezničkoj stanici pod rukovodstvom inženjera Bolta Dulića organiziran saobraćaj, prve radionice za popravku lokomotiva i vagona, telegrafska radionica, koja je potpomagala Crvenu armiju za uspostavljanja veza između Komande i prednjih jedinica, još duže vremena željeznički transport bio je sav opterećen sa transportima za frontu, za pobjedu nad omrznutim fašizmom. Naravno radi toga su mnoge potrebe stanovništva bile znatno skraćene.

U prvoj Komandi mjesta: Jovan Njaradi, Ladislav Gros, Franjo Vojnić-Purčar i Blaško Stražarković.

Sa velikog manifestacionog mitinga 20 oktobra 1944

General-major Maslarić i Grgo Lulić govore na velikom manifestacionom zboru 5 novembra 1944

Mnoge radnje bile su zatvorene, a trgovina i promet u gradu bili su još prilično ukočeni. Roba, koja je bila po radnjama, morala se osigurati za potrebe novo formiranih jedinica, koje su bile otpremljene na frontu.

Ustanovljena je Komanda mjesta i prvi komandant Subotice bio je Miloš Tadijin, dok je politički komesar bio Ica Tomić, a politički komesar Blaško Stražarković.

Ustanovljen je Mobilizacioni odsjek, čiji šef je bio Dobrivoj Stevanov. Mobilizacioni odsjek je izdao proglas, kojim je pozvao građanstvo Subotice, da se dobrovoljno prijavljuje u NOVJ, radi dalje borbe i pomaganje Crvene armije-osloboditeljice u istierivanju fašističkih okupatora iz drugih dijelova naše domovine. Nakon toga Komanda BB operativne zone izdala je mobilizacioni plakat u kojem poziva 10 najmlađih godišta od 1924 do 1914, da se prijave na regrutaciju.

Iz ovih godišta je formirana VIII. vojvodjanska brigada, koja je učestvovala u ogorčenim borbama po močvarnom terenu ispred Dunava i preko Dunava i odlikovala se osobito u borbama kod Batine, te je dobila naziv VIII. vojvodjanska udarna brigada.

Narod je bio željan prave demokratske štampe i sa radošću je pozdravio izlazak dnevnog lista »Slobodna Bačka, a zatim »Radio Vjesti«, koje je uređivao, jedno i drugo, novinar Dođiće Mitrović, a glavni saradnik je bio novinar Josip Šokčić. U gradskoj kući preuzeti su uredi i otpočelo je organiziranje administrativnih poslova grada.

Narodne vlasti objavile su, da napuštena imovina postaje narodna svojina i svako lice, koje prisvoji ma i najmanju vrijednost imovine izdajica, smatrat će se pljačkašem i bit će izvedeno pred narodni sud, osuđeno na smrt i strijeljano. Grad se čistio od fašista.

Počelo je prvo slobodno organiziranje radničkih namješteničkih sindikata, a isto tako proširivalo se organiziranje antifašističke omladine, Antifašističke fronte že-

na i formirani su prvi odbor Jedinствene narodno-oslobodilačke fronte (JNOF), koje su sve u uslovima oslobodjenja dobile nove zadatke.

Osnovana je stalna kazališna grupa pod rukovodstvom kazališnog stručnjaka i glumca Lajče Lendvai-a, a isto tako je osnovana Muzička škola i obnovljena su sva kulturna i nacionalna udruženja.

Škole još tada nisu mogle biti otvorene, jer su najvećim dijelom bile pretvorene u bolnice za ranjene borce Crvene armije i Narodno-oslobodilačke vojske.

Osnovani su kvartovni Narodno-oslobodilački odbori i odbori AFŽ-a tamo gdje nisu za vreme ilegalnosti bili organizirani.

Otvorena su dječja obdaništa i domovi za nezbrinutu djecu i starce, a isto tako je organiziran Crveni kist i prihvatilišta za internirane i ratne zarobljenike, kroz koje je prošao u povratku svojim kućama mnogo stotina hiljada ljudi najrazličitijih nacija.

Narodne vlasti su se starale za nebrojene porodice, da imaju koliko-toliko drva i ogrijev za zimu i pored toga što nije bilo veze sa Hrvatskom, Slovenijom i drugim federalnim jedinicama, iz kojih se nekad vagonima nabavljalo drva, koliko je kome trebalo.

Tu su bile i mnoge druge poteškoće, ali međutim naše još sasvim mlade narodne vlasti smiono su prišle uz pomoć Jedinствene narodno-oslobodilačke fronte na rješavanje svih tih teških i krupnih zadataka.

Nekoliko dana poslije oslobodjenja Subotice je imao čast da primi potpretsjednika Sveslovenskog komiteta u Moskvi, generalmajora d-r Boždara Maslarića. To je bio prvi general naše narodne vojske, koji je došao u Suboticu.

On je tu živio nekoliko mjeseci i mnogo je doprinio sredjivanju i normaliziranju života u ovom velikom vojvodjanskom gradu, čiji građani su uložili sve sile za

brzo otklanjanje ratnih posljedica i posljedica teške okupacije.

Danas, kada se osvrnemo na sve što je učinjeno od prvih dana oslobođenja, vidimo da su naše istinske narodne vlasti mnogo učinile za bolji i sretniji život našeg grada i vidimo da su naše radosti prvih dana slobode imale svoje značenje u nadama, koje su bile sasvim opravdane, jer široki radni narodni slojevi, oslobođeni ugnjetavanja mogu u slobodi da izgrade svoj novi život.

Slobodna Subotica će u Titovoj domovini i dalje igrati značajnu ulogu u pomaganju podizanja naše zemlje, u novoj izgradnji, u daljoj borbi za očuvanje tekovina narodno-oslobodilačkog rata, jer je palo mnogo i njenih sinova za vrijeme okupacije i u bitkama za istjerivanje stranih osvajača sa našeg svetog tla, za velike ideje našeg u narodu najomiljenijeg sina i najvećeg narodnog borca, druga Tita, za novu demokratsku federativnu republiku Jugoslaviju.

